

23 Temmuz Hürriyet Bayramı Ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarındaki Yansımaları (1909-1935)

The Constitution Day (July 23) And Its Reflections During The Early Years Of Republic Of Turkey (1909-1935)

Murat YÜMLÜ*

* Öğr. Gör. Dr. Bartın Üniversitesi, Ortak Dersler (Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi) Bölümü, myumlu@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7902-5339

Öz

Bu çalışma tarihsel düzlemde dini bayramların dışında siyasal ve kültürel ölçülerde anlam ve önem kazanan ulusal bayramlar arasında ilk niteliğini taşıyan 10 (23) Temmuz Hürriyet Bayramı'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına yansımalarını konu almaktadır. Yüzyıllar boyunca dini bayramlar arasında Ramazan ve Kurban bayramları (*İyd-ı Fitr ve İyd-ı Adha*) ve gayrimüslimler tarafından çeşitli bayramlar kutlanmıştır. Çalışmada ulusçuluk düşüncesinin yansımaları ışığında Cumhuriyet'in ilanı sonrasında bayramın kutlanma biçimleri incelenmektedir. Bu kapsamda kutlama biçimlerine bakarak dönemlere göre zihniyet tarihi çözümlerinin yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden süreçte ulusal bayramın temel yapı taşlarının Cumhuriyet dönemine yansımaları ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki kutlama biçimleri ulus-devletin kimlik çerçevesini oluşturan ulusal kimlik ve kültür incelemeleri açısından önem taşımıştır.

Böylece kısa ve öz bir taslak ışığında çalışmada Türkiye'de yeniden yürürlüğe giren ve hürriyeti imleyen Anayasa'nın ulusal kutlama günü olarak 23 Temmuz Hürriyet Bayramı'nın kutlanmaya başlaması, bayramları etkileyen içsel ve dışsal dinamikler ve bayramların Cumhuriyet'in çağdaşlık vizyonunu belirleyen Atatürk ilke ve devrimleri karşısındaki konumu ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 23 Temmuz Hürriyet Bayramı, İkinci Meşrutiyet, Türkiye Cumhuriyeti, Milliyetçilik, Ulusal Bayram, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Kültür.

Abstract

This paper focuses on the reflections of 'July 10 (23) Constitution Day' as the first example among the national feasts that started to involve the meaning and importance in cultural and political terms beyond the conventionally celebrated religious feasts. Among the religious feasts, several examples had been celebrated by the Ottoman communities including the Ramadan and Qurban (Sacrifice) Feasts through the centuries. Within the framework of the study, it is aimed at looking at the ways of national feast celebration under the light of the nationalism thought. The study offers the necessity of periodical analysis for the history of ideas through the lens of fest celebration examples. During the period of constitutional proclamation in the Ottoman Empire, the reflection of the main elements of the National Feast as the Constitution Day and the celebration styles during the early years of the young Republic of Turkey had been quite essential for the scrutiny of national identity that formed the identical framework of the nation-state and the national culture.

Thus, under the guidance of a concise sketch, the study aspires to scrutinize the importance of national feasts vis á vis Atatürk's principles and the revolutions that defined the vision for contemporary Turkey, internal and external dynamics which affected the feasts, and the celebration of July 23 Constitution Day as the national celebration day of the first Constitution in Turkey.

Keywords: The Constitution/Liberty Day (Feast) (July 23), Second Constitutional Period, Republic of Turkey, Nationalism, National Feast, Turkish Grand National Assembly, National Culture.

Giriş

23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'i anmak üzere uzun yıllar kutlanan ve 27 Mayıs 1935 tarihinde ulusal bayramlar ve hafta sonu tatili düzenlemelerini içeren yasayla kaldırılan Hürriyet Bayramı'nın (*Iyd-ı Milli*) taşıdığı siyasal özgürlük fikrinin belirli bir hiyerarşi içinde tekrar canlandırılmaya çalışılması yakın Türkiye tarihinde milliyetçilik formasyonu ve kitleselleşmesi amaçlanan ideolojik alt yapı açısından dikkat çeken örnekler arasında yer almıştır.

Bu konuda kapsamlı bir literatür mevcuttur. II. Meşrutiyet dönemini ele alarak ulusal bayram olgusunu inceleyen ve ulusal bayram kutlamaları açısından ilk özelliğini taşıyan *Iyd-ı Milli*'yi anlatan çalışmalar öncül niteliği taşımaktadırlar.

Bu kapsamdaki çalışmaların irdelenmesi *Iyd-ı Milli* adlı ulusal bayramın hangi sorular ışığında ele alındığının değerlendirilmesi ve izleyen çalışmalar açısından yol gösterici olacaktır. Kapsamlı bir literatüre yaslanan ulus-devlet inşa süreci ve milli tarih kurgusunun biçimlendirilmesi açısından 10 Temmuz (23 Temmuz) 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'in anlam ve önemini tarihsel düzlemde hem geleneklerin icadı kavramı hem de II. Meşrutiyet'in bir dönüm noktası olarak ulus-devlet paradigmasına yönlendirici etkileri açısından değerlendirmek gerekmektedir.

Çalışmada öncelikle *Iyd-ı Milli*'nin hürriyet düşüncesinin meşrutiyet zeminini tarif eden ve siyasal özgürlüklerin genişletilmesine yaslanan bir bayram olarak nasıl işlev gördüğünün ele alınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda ulusal bayramların başlangıcını temsil eden 10 (23) Temmuz Bayramı'nı ele alan çalışmalar için kısa bir çerçeve sunmak üzere "geleneğin icadı" kavramından yararlanılmaktadır. Eric Hobsbawm tarafından literatüre kazandırılan geleneğin icadı "muhayyel bir cemaat" olarak ulusun dayanak noktalarına odaklanmaktadır. Modern tarihin izleri sürüldüğünde seri gelenek üretimi çerçevesinde 18. yüzyılın sonlarından başlayarak 19. yüzyıl sonlarına uzanan tarihi süreç önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında ulusal formasyonunun araçlarının kurgulandığı tarihsel öğeler yeni biçimler almaya başlamış ve kitle duyarlılığını yönlendirecek tarih, dil ve coğrafya ülküsü her ulusal hareket, kimlik ve ülke düşüncesi ve stratejisi için önem kazanmaya devam etmiştir (Hobsbawm, 2006: 305-356). Bu çerçeveyi tamamlayan bir diğer ayrıntı ulusal geleneklerin sürekliliği anlatısının örneklerle zenginleştirilmesi ve muhayyel cemaatin (Anderson, 1991: 132-133) geleneklerle kendi varlığını güçlendirmeye devam etmesidir. Bu bilinçlenme süreci ulusun kuşaklar boyunca sürdürülmesi istenen "siyasal kimlik" çerçevesinin ana öğelerinin özümsemesiyle ilerlemektedir.

Ulusun tarif edilmesinde sembollerin özel bir yerinin bulunduğunu gösteren açık örnekler arasında II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında uygulanmaya başlayan bayram ve marşlar dikkat çekmektedir. Bu bayramın yanı sıra 1909'da kabul edilen Henri Fourlaine tarafından bestelenen Türk Marşı, II. Meşrutiyet'in ortaya koyduğu millet tasavvurunun resmi karşılığını ifade etmek ve sultanlarla sınırlanan marş geleneğinin ötesine geçmek amacıyla bestelenmiştir. Şerafettin Turan'ın Türk Devrim Tarihi'ni incelediği kapsamlı çalışmasında belirttiği biçimiyle ilk ulusal marş II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında "Türk Marşı" adıyla bestelenmiş, fakat bu marşın Osmanlılık idealinin yeni düşünce akımları ve Balkan ulusçuluğu ekseninde tartışıldığı dönemde yaygınlaşması mümkün olmamıştır (Turan, 1992: 255).

Ulusal kimliğin tasarlanmasına ilişkin önemli bileşenlerden birini karşılayan ulusal bayrama odaklanıldığında *Iyd-ı Milli*'nin nasıl ortaya çıktığını inceleyen çeşitli çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu bayramın ortaya koyduğu ulusal kimlik politikası ve bakışını ele alan çalışmalar aracılığıyla sembollerin işlevsel yönünün aydınlatılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda birkaç çalışmaya değinilebilir: İlk olarak *Iyd-ı Milli*'nin ele alındığı çalışmalara bakıldığında dört çalışmanın dikkat çektiği görülmektedir. Hasan Akbayrak tarafından kaleme alınan makalede Osmanlı'dan Cumhuriyet'e milli bayramlar konusu ele alınmıştır. Bayramın gelenekler arasında yazıllar öncesine dayanan bir kutlama formu olarak benimsendiği vurgusuyla Akbayrak'ın makalesinde Hâkimiyet-i Milliye (Ulusal Egemenlik), 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik Spor Bayramı gibi çok çeşitli bayramların dönemler ışığında incelenmesi amaçlanmıştır (Akbayrak, 1987: s. 31-39).

Sanem Yamak'ın çalışması ise doğrudan Meşrutiyet'in hayata geçirdiği ve kurumsallaştırmayı amaçladığı 23 Temmuz Bayramı'na odaklanmaktadır. Bu çalışmada vurgulandığı üzere Meşrutiyet'in kendine özgü bir dönem kimliğiyle Osmanlı yenileşme tarihinde daha önce örneklerine rastlanmayan fakat Avrupa modernizasyonu sürecinde ulus-devletleşme dinamiklerinin örneklerinden yararlanan bir bayram ışığında kutlanması amaçlanmıştır. Bayramların ortaya çıkışında II. Meşrutiyet'in farklılık gösteren yönünü vurgulamak açısından Yamak'ın çalışmasında değinilen bilinçlendirme, hürriyet kavramıyla bütünleşen Meşrutiyet'in yeniden ilanını ya da ihyasını başaran öznelere ve olguyu hatırlatma fonksiyonları dikkat çekmektedir (Yamak, 2008: 323).

Yine Meşrutiyet, 19. yüzyıldan itibaren siyasal birleştirici rolüyle Osmanlılık (pan-Ottomanizm) akımıyla özdeşleşmektedir. Tanzimat döneminde benimsenen ve gayrimüslim-müslüman ayrımı yapmamaya dayanan politikadaki tutarsızlıklar bu süreçte aşılına çalışılmıştır. Söylem ve pratik arasındaki çelişkiler Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında siyasa bagajda önemli tartışmaların sıralanmasına neden olmuştur. II. Meşrutiyet'in karşılaştığı bu karmaşık doğaya referansla Osmanlı devlet ve toplum yapısına yönelik kapsayıcı düzenlemeler arasında yer alan milli bayram aynı zamanda bir semboller geçidi olarak kabul edilmiş ve kutlanmıştır. Milliyet bilincinin yeni kuşaklara aktarılmaya çalışıldığı süreçte Osmanlı Devleti'nin semboller, kimlikler ve milliyetçilik akımı eksenindeki direnç noktaları belirginleşmeye başlamıştır. II. Meşrutiyet, 1921'de Gazi Mustafa Kemal'in (Atatürk) bir konuşmasında değindiği üzere, 19. yüzyıldaki anayasal gelişme çabalarının iç ve dış baskılar karşısında çıkış yolları arayan bir grup yönetici azınlığın üstlendiği bir sorumluluk ve siyasal katılım programı olmakla sınırlı kalmamış, milletin artık kilit önem taşıyan kavramlara dönüşen "hürriyet ve egemenliğinin" eline alınması sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu yönüyle II. Meşrutiyet, daha önce gelişme dinamikleri dışsal ve içsel etkiler nedeniyle başarısızlığa uğrayan demokratikleşme

ve siyasal modernleşme tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. Bülent Tanör'ün *Anayasal Gelişme Tezleri* adlı çalışmasında vurguladığı üzere, bu dönemde yönetici azınlığın siyasal program ve vizyonunun yanı sıra millet de siyasal hayata ve hukuk sahnesine çıkmaya başlamıştır (Tanör, 2010: 15).

Bu sahnenin muhayyel bir cemaat olarak millete biçtiği önemli rollerle tanımlanması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sancılı süreçlerin bir özeti niteliğini taşıyan 19. yüzyılda milliyetçilik yepyeni bir tutunum ideolojisi olarak etkilerini göstermeye başlamıştır. Halkın tamamına ulaşabilecek ve meşruiyeti sağlayarak otoriteyi pekiştirecek uygulamalar bütününe milliyetçilik ışığında devletin bütünlüğünü yansıtacak düşünce akımlarında ifade edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu noktada Tanör'ün vurguladığı üzere bir grup yönetici azınlığın yerine milletin siyasi hukuk sahnesinde karar verme iradesine sahip olduğu yeni bir dönem başlamaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanında Jön Türklerin büyük katkıları dikkat çekmiştir. Fakat aynı zamanda coşkulu kalabalıklarla gösterildiği üzere Osmanlı toplumunun katıldığı bir hürriyet mücadelesi siyasal katılım, padişahla sınırlı görünen hükümetin yetkilerinin sınırlandırılması ve halkın temsilcilerinin yer alacağı ve egemenliğin kullanılacağı parlamentonun açılmasıyla denge ve denetleme mekanizmalarının hayata geçirilmesinde önemli bir döneme adım atılmıştır. Yamak, bu çerçevede İyd-ı Milli'nin nasıl kutlanmaya başladığını anayasal bir tezin yorumlaması ışığında yöneten ve yönetilenler arasındaki otorite ve meşruiyet dengesinin sağlanması arayışına dayandırmaktadır (Yamak, 2008: 324).

Milli bayram, sembolik anlamıyla II. Meşrutiyet'in ilanının kutlanması için yıldönümlerinde tüm Osmanlı halkını bir araya getirmesi amaçlanan özel bir bayramdır. Artık daha önceki yüzyıllarda görülen, din, kraliyet, gelenek ve ideolojiyle bağlantılı bayram ve taç giyme töreni türünde çeşitli törenlerin yerini milletin egemenliğini ifade edecek bir siyasal kurgu almaya başlamaktadır. Bu yönüyle imparatorluklar açısından çok uluslu yapıların siyasal katılım mekanizmalarını ilgilendiren toplumsal patlama düzeyindeki olgular ışığında milli kimliğin tanımlanacağı ve hürriyetin ortak paydalarının bulunacağı semboller yaratılmaya çalışılmıştır. Bu semboller arasında bayramlar, marşlar, armalar türünde çok çeşitli örnekler bulmak mümkündür. Selim Deringil'in 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde geleneğin icadını ele alırken "ben de varım politikasının" bir yansıması olarak "arma"nın tasarlandığını ve II. Mahmut döneminde bir İtalyan ressamın sipariş edilen "hal'in meşruiyetini mazinin meşruiyetiyle buluşturan" *Arma-i Osmani* örneğini vermektedir. Bu örnekte 20 yüzyılın başında II. Abdülhamit döneminde armanın tekrar hatırlandığı ve tarifinin yapılması konusunda bürokrasinin birkaç ay boyunca hazırlık yaptığı belirtilmektedir (Deringil, 2007: 24-26).

Bu noktada genel iradenin Aydınlanma çağına referansla J.J. Rousseau tarafından kavramsallaştırıldığı ve kitlelere kendi özgün tarihsel patikalarında kullanabilecekleri bir tutunum ideolojisi olarak sembollere dayandırılarak aktarıldığı görülmektedir. Bu aktarımda her ulusun kendine ait bir siyasal evrene sahip olacağı ve muadilleri karşısında varlığını sürdürmekte zorlanmayacağı sembol kümelerinin kurulması tasarlanmıştır. Yamak, George Lachmann Mosse'a referansla bu ayrıntıya değinir. Aydınlanmanın önde gelen düşünürlerinden Jean Jacques Rousseau, 18. yüzyılda milli kimlik arayışında Polonya için tıpkı Antik Yunan'da görüldüğü gibi ulusal bir anıt etrafında halkın bir araya gelebileceği ve her on yılda bir kutlanacak törenlerle ulusal gururun ve kimliğin ayakta tutulabileceği önerisinde bulunmuştur (Yamak, 2008: 325).

Millet, dinamik bir olgudur ve kaynağını sadece gelenekten, din ve ideolojinin sınırlarıyla yapılandırıcı yapısından almamaktadır. Dinamik bir yapı etrafında sekülerleşme sürecinin öğeleri karşısında varlığını Tanrısal bir iradede almayan ve belirli bir toprak parçasının vatan algısı içinde en kapsayıcı kimliğe sahip olan milletin dayanak noktası olarak kutlama model ve mekânları tüm Avrupa'da tercih edilen örnekleri oluşturmaya başlamıştır.

Bu yansımaları en çok II. Meşrutiyet döneminde görmek mümkündür. Arka planında 19. yüzyıl modernleşme pratikleri, Tanzimat reformları yer almaktadır. İyd-ı Milli adını alan 10 (23) Temmuz Bayramı kutlamaları konusunda bir diğer çalışma Filiz Çolak'ın çalışmasıdır. Çalışmasında İyd-ı Milli'yi inceleyen Filiz Çolak, etimolojik referanslara dayanarak zafer, kutlama anlamlarına gelen, belirli bir süre içinde görülen anma döngüsünü karşılayan "ıyd" kelimesinin dini ve milli bayramlarda kullanıldığını vurgulamıştır (Çolak, 2008: 197-213).

Bu çalışmada değinilen önemli ayrıntı Meşrutiyet'in yeniden ilanının İrade-i Seniyye ile resmiyet kazanması sonrasında, egemenlik düşüncesinin tüm siyasal ve toplumsal anlayışa hâkim olmaya başlamasıdır. Bu egemenlik düşüncesinin yeni yansımalarının II. Meşrutiyet'in ilanının yıl dönümlerinde kutlanması için önerilen formül millet tasavvurunun Osmanlı toplumu adına kabul edilmesi fikrine dayanmaktadır. Bu tasavvurun ayrıştırıcı bir söylem ve pratiğe yaslanmadan kurgulanması önemli bir tartışma başlığını oluşturmuştur. Bu süreçte Osmanlı Beyliği'nin kuruluş günü olarak kabul edilen 27 Ocak tarihi yüzyıllar sonrasında milli bir bayram olarak kutlanmak üzere gündeme getirilmiştir. Ahmed Müfid Bey'in 1909 yılının Ocak ayı sonlarında gündeme getirdiği bu öneriyi bakıldığında Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan itibaren çok sayıda milli bayramın ve fetihlerle ilişkilendirilen zafer gününün kutlanabileceği belirtilmiştir. Meclis-i Mebusan'da yapılan görüşmeler sonucunda 23 Temmuz tarihinin kabul edilmesine karar verilir. Meclisteki layihanın görüşüldüğü dönemde mebus Kozmide Efendi Osmanlı çok kültürlülüğünün milli bir kimliğe ve bayrama dönüştürülmesi amacıyla Meşrutiyet'in yeniden ilanının ortak paydayı oluşturacak bir anma günü olarak kutlanabileceği görüşünü savunmuştur (Çolak, 2008: 198-200).

Dolayısıyla II. Meşrutiyet'in ilanının yıldönümlerinde kutlanmak üzere tarihsel bir özellik kazanan milli bayram temelde Osmanlı çok ulusluluğunun çatısını milli bir kültür ve kimlik etrafında karmak üzere düşünülen bir bayramdır. Bu sürecin temel dinamiklerinden biri Jön Türk dönemi Türk milliyetçiliğidir.

Türk milliyetçiliğinin kültürel normlar ışığında savunulmasında 1908 yılının sonlarında kurulan ve nizamnamesinin kabul edilmesiyle faaliyetlerine başlayan *Türk Derneği* öncü bir işlev üstlenmiştir. Bu milliyetçiliğin iki ana grubunu temsil eden aydın çevrelerini ele alan çalışmasında Masami Arai'nin belirttiği şekliyle Jön Türk hareketlerinde basın-yayın hayatında dergiler de önemli rol oynamış ve kitlenin bilinçlendirilmesinde Osmanlılık-Türklük arasında seyreden, zaman zaman bulanıklaşan çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Bu değerlendirmeler arasında Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan ve daha çok Ziya Gökalp'in başını çektiği grup ile Yusuf Akçura'nın başını çektiği Kafkasya ve Çarlık Rusyası kökenli aydın grubunun bazı noktalarda farklılaşan yaklaşımları dikkat çekmektedir. Bir grup Osmanlı kimliğinden milli bir kültürün doğurulabileceğini ve bunun çok uluslu bir yapı içinde başarılabilirliğini savunmuştur. Bu yaklaşımda yer yer ABD, Britanya, Almanya ve Fransa örneklerine yer verilmiştir. Ziya Gökalp'in Diyarbakır'da çıkardığı *Peyman* gazetesinde savunduğu ABD örneği, daha sonra Genç Kalemler ve Türk Yurdu yayınlarında ve sonraki örneklerde de devam ederek dönüşüm geçirmiştir (Arai, 2000: 15-20).

İkinci grupta bulunan Çarlık Rusya'sı kökenli aydınlar ise farklı olarak çok uluslu Osmanlı kimliğinin muhayyel bir ulusa dönüştürülmesinin güçlüğüne işaret etmiş ve Osmanlı sınırlarıyla yetinilmeyen bir Türk milliyetçiliği ve kimliği fikrini işlemişlerdir. Bu fikrin temelinde Türkleri bir araya getirecek kültürel ve siyasi bir program yer almıştır. Milli bayram açısından bakıldığında II. Meşrutiyet'in bu fikirle buluşması yaklaşık olarak 20. yüzyılın başlarında geç bir milliyetçilik hareketiyle gerçekleşmiştir. Arai'nin çalışmasında Jön Türk milliyetçiliğini incelemek üzere başvurduğu temel kaynaklar arasında dikkat çeken dergiler Türk Derneği dergisi, Türk Yurdu, Genç Kalemler ve İslam mecmuasıdır (Arai, 2000: 21). Tüm dergilerin bilgi arkeolojisi açısından yansıttığı ilk işaretlere bakıldığında milli kimlik ve sembol arayışlarında düşünsel çerçevenin Meşrutiyet'in ilanı sonrasında siyasal rejimin dönüşümüne dayandığı görülmektedir.

Bu dönemin temel tartışması Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde egemen olduğu tüm topraklarda benimsenecek bir milli kimliğin yaratılmasıdır. Kimlik inşasında zor gücünün etkisini yadsıyan ve devletin egemenlik sahasını oluşturan tüm territorysında milli bir politikaya dayanan uygulamalar milliyet fikrinin yöntemi ışığında anlam kazanmıştır. Bu açıdan Yusuf Akçura, daha öncelerden başlayarak Osmanlı düşünce hayatını ve siyasal alanını gözlemleyen Ziya Gökalp'in temsil ettiği Türkiye ve Mezopotamya temelli bir politikada etnik kimlik vurgusunu öne çıkaran Rusyalı aydınların Pantürkizm savunucuları arasında dikkat çekmiştir. 1908'de Meşrutiyet'in ilanından dört ay sonra İstanbul'a gelen Akçura, 1909 yılının hemen başlarında Türk Derneği'nin kurucuları arasında yer almıştır. Arai'nin vurguladığı şekliyle bu derneğin çıkardığı ve Türk milliyetçiliği fikirlerinin ele alındığı dernek dergisinde başlangıçtan itibaren milliyetçilik etrafında tartışmalar yürüten çevrelerin bir dengesi kurulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin sınırları içinden ve dışından katkı sunan yazarların yer aldığı bu dernek çatısı altında Osmanlılık ile Türklük arasında gidip gelen bir politika tartışması ortamı doğmuştur. Millilik ortak paydasının benimsendiği bu dönemde yapılan tartışmalar aynı zamanda Türk Derneği'nin öncü özellik sergilediği milliyetçilik alanındaki çalışmalarıyla da bağlantılıdır. Böylece layiha encümeninin çalışmaları sonrasında Türk Derneği'nin de katkılarıyla 1909 yılının haziran ayında İyd-ı Milli'nin kutlanacağı II. Meşrutiyet'in yıl dönümü 23 Temmuz tarihi ve Hürriyet Bayramı olarak benimsenmiştir.

Tarihte millileşme (*nationalization*) süreçlerinin tek katmanlı ve çizgisel bir karakter ortaya koyması mümkün değildir. Bu noktada Türk Derneği'nin çıkardığı dergide ya da ardılları arasında Genç Kalemler ve Türk Yurdu'nda da etkileri görülen görüş ayrılıkları çizgisel bir ilerlemenin mümkün olmadığını ve milliyetçiliğin Osmanlı resmi politikasına uygulanışında farklı yansıma beklentilerinin mevcut olduğunu göstermektedir. Bütün bu farklılıklara karşılık milliyetçiliğin Türk ulusal kimliğinde toplanması ve geliştirilmesi amacıyla ulusal evreni tasarlayacak sembollere de ihtiyaç duyulmuştur. Bu sembollerin kurgulanışında Jön Türk hareketi ve siyasal bir organizasyon olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rolü oldukça belirgindir. Kültürel yönü ağır basan, politik yönünü arka planda tutan bir dernek örneği olarak Türk Derneği, Osmanlı dağılma devirlerinin ardından ulusal kimlik ve politika arayışında olan Türk milliyetçi aydınlarının ilk buluşma noktasıdır. Kültür mü önceliklidir, siyaset mi tartışmasında Akçura'nın öncülüğünde kurulan Türk Derneği ve dergisi "Türk diye anılan bütün kavimlerin geçmiş ve bugünkü eserlerini, yaptıklarını ve durumlarını araştırmak ve ortaya çıkan sonuçları bütün dünyaya yayıp tanıtmak" gibi kapsamlı, iddialı hedeflere yönelmiştir (Arai, 2000: 24-25). Bu iddialı hedefin arka planında siyasal ve kültürel bir program bulunmaktadır.

Öncelikle Osmanlı Devleti'nde hürriyet düzeninin kurulması ve sağlamaştırılması gerekmektedir. Öte yandan hürriyetin ardından eşitliği sağlayacak ulusal kimlik tanımlamasında Türk milliyetçiliği fikrini savunan aydın gruplarının temel tezi Anadolu, Türkiye ya da Osmanlı Devleti sınırları dışına taşan birlik ağı içinde Türk coğrafyasına yönelik siyasal bir kimliğin benimsenmesi olmuştur. Bu bayram, daha önceki yüzyıllarda görülen tahta çıkış töreni, Ramazan ve Kurban bayramları gibi gelenek ve din ekseninde ideolojik ağlardan beslenen bayramların yerine farklı bir konseptte dayandırılmıştır. Teorik düzeyde de olsa temel amaç Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan tüm tebaanın vatandaşlık konsepti içinde milli bir bayram kutlaması amacıyla kenetlenmesi ve siyasal katılım düşüncesinin geliştirilmesidir.

Bu bayramın kabul edilmişinde şüphesiz 31 Mart 1325 Rumi tarihinde meydana gelen (13 Nisan 1909 Miladi) ve II. Meşrutiyet'i boğmaya çalışan ayaklanmanın Selanik'ten hareket eden III. Ordu ve hürriyet yanlısı II. Ordunun müdahalesiyle bastırılması sonrasında yaşanan süreç de etkili olmuş görünmektedir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında 1908'de Hürriyet'in İlanı'nı hazırlayan gelişmeler ve Meşrutiyet'in ilanını takip eden siyasal krizlerin Osmanlı toprak bütünlüğünü tehdit etmesi karşısında siyasal ve toplumsal devrim açısından güçlü dayanak noktalarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Belirtildiği üzere milli semboller Meşrutiyet'in ilanının özel anlam ve önemini ortaya koyan, halkın daha önce 24 Aralık 1876 tarihli Kanun-u Esasi'de deneyimlerini geliştiremediği I. Meşrutiyet'ten farklı statüsünü ortaya koymaktadır. Bu bilinç geniş anlamda Jön Türklerin temsil ettiği grupların bileşkesinden oluşmaktadır. Türk milliyetçiliğini temsil edenler arasında Çarlık Rusya kökenli gruplar ve Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan aydınlar yer almıştır. Fakat Osmanlıcılığın sorgulandığı, milli

bir kültüre dayanan stratejinin ışığında milli bayramın tüm Osmanlı uyruklarının bayramı olarak kutlanması gerektiği ve millet tanımlaması içinde pozitif ayrımcılığın yaratabileceği sakıncalar aydınların imgeleminde önemli bir tartışma konusunu oluşturmuştur. Dönemin basınında İkdam ve Tanin gazetelerinden verdiği örnekler ışığında Çolak'ın yer verdiği eleştiri örneğinde zaman içinde hem uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden savaşlar nedeniyle hem de halkın uzun yıllardır yaşadığı toplumsal ve ekonomik sıkıntılarının etkisiyle bayram coşkusu azalmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Bayramların II. Meşrutiyet döneminde kutlanma örnekleri arasında Çolak'ın değindiği bir ayrıntı I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile aynı blokta yer alan Almanya'nın başkenti Berlin'de Alman ve Türk yetkililerin de katıldığı bir bayram kutlamasının organize edilmiş olmasıdır (İkdam, 10 Temmuz 1331 (23 Temmuz 1915), No. 6620'den aktaran Çolak, 2008: 208)

Milli Bayram kutlamalarının zamanla azalan coşkusunu etkileyen başlıca faktörler çalışma kapsamında sorgulanan tarihsel diyalektiği anlamak açısından önem taşımaktadır. I. Dünya Savaşı gibi geniş çaplı, cephe gerisini de etkileyen Avrupa dışına taşarak yayılan bir savaşın uluslararası kriz boyutuyla, toplumsal, ekonomik, askeri ve siyasal yansımalarıyla değerlendirilmesi gerektiği dönemin koşullarından da izlenebilmektedir. Donanma Cemiyeti gibi tarihsel rolü ordu-millet dayanışmasını işaretleyen bir cemiyetin organizasyonunda kutlanan 23 Temmuz Meşrutiyet Bayramı, ulusal bayramların geçen yıllar içinde hem uluslararası gelişme ve krizlerden hem de bölgesel ve küresel savaş dinamiklerinden etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin karmaşık bir algoritma içinde değerlendirilmesi zorunluluğu karşısında siyasal hayattaki dalgalanmaların Meşrutiyet Bayramı'na yansımaları heyecanın kısmen kaybedilmesi yönünde olmuştur. Savaş yorgunluğunun, harp ekonomisinin ortaya çıkardığı sorunların ağırlığı altında ezilen Osmanlı toplumunda Meşrutiyet, hem özgürlük hem de siyasal hedefler etrafında yürütülen mücadele ışığında vatanın kurtarılması hedefinin sürekliliğini imleyen geleneklerle bezenerek geliştirilmeye çalışılmıştır.

Geleneğin Yaratımı ve Hafıza Kurgusunun Yansımaları

Yıldönümü kutlamaları siyasal rejimlerin meşrulaştırma ve hatırlama süreçlerinin anlamlandırılması açısından önem taşıyan dönüm noktalarıdır. Bu kapsamda padişahların tahta çıkışlarında cülûs törenleri ve doğum yıl dönümlerinde kutlamalar düzenlenmiştir. Sembolik önemi bulursa da bahşiş verilen törenlerle, dini bayramlarla siyasal katılımın devlet ve toplumu kuşatan siyasal yönüyle sınırlı olmayan bir atmosfer yaratması amaçlanmıştır. Bu atmosferin genel çerçevesi içinde şenlikler, kutlama programları, yardım kampanyaları, deniz gezintileri (tenezzüpleri), kitlesel kutlama anlayışının yaygınlaştırılması açısından önem taşıyan idman kültürünün yerleştirilmesi vd. biçiminde bir dizi hedef belirlenmiş ve uygulanmıştır. Kitlenin psikolojisini de yansıtmaya çalışılan yöneten ve yönetilenler arasındaki katılım bilincini temsil eden tören, kutlama ve anmalar 19. yüzyıldan itibaren yeni semboller biçiminde benimsenmeye başlamıştır.

Modern dönemde basın-yayın hayatında etki sahibi olan gazeteler ve tekniğin ilerlemesiyle kitle iletişimine yön veren yeni araçlar siyasal katılım düşüncesinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Sembolizmin iki yönlü ifadesi hem belirlenen devlet ve toplumun bütünleşmesini ifade eden, toplumun milliyet (nationality) adına bilinçlenmesini hedefleyen anma günleriyle hem de anma törenlerinin mekânsal dağılımıyla bağlantılıdır. Bu yönüyle milli bir kutlama biçimi ve töreni olarak bayram çok çeşitli kapsamlarda alt dallara ayrılırken ülke ve devlet tarihinin dönüm noktaları araştırılmıştır. Bu konuda Mehmet Serhat Yılmaz'ın İstanbul'da *Iyd-ı Milli* kutlamalarını ele aldığı çalışmasında değindiği önemli bir ayrıntı bayram kutlamasının referansı olarak çeşitli tarihlerin önerilmesi olmuştur. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilen 27 Ocak tarihinin yanı sıra Osmanlı'da ilk hutbenin okunduğu tarihin ya da Kanun-u Esasi'nin de başlangıç noktası olarak önerilmesi örneklerinde devlet-imparatorluk çizgisinde tarihsel bağlantının izlerini sürmek mümkündür. Milli bir bayram kutlamasının uygulamaya konulması amacıyla dile getirilen çeşitli önerilerin bileşkesi bu dönemde mebus Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) tarafından ifade edilen Osmanlılık adına milli kimliği simgeleyecek bir bayramın kutlanmasıdır. Bu bayram fikrinin Genç Osmanlılar gibi henüz siyasal partileşme sürecinin geliştirilemediği dönemde Kanun-u Esasi'yi yürürlüğe koyan yönetici bir azınlık nezdindeki anlam ve önemi, II. Meşrutiyet'in ilanıyla hürriyet, eşitlik ve adalet prensipleri ışığında kardeşlik ilkesiyle buluşturulmuştur. Tüm Osmanlılığı temsil edecek bayramın referansının 10 (23) Temmuz tarihi olduğu görüşü kabul görmüştür (Yılmaz, yy: 1149; Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1982: 285).

Sonuçta literatürde yapılan tartışmalar ekseninde birleştirici, harmanlayıcı rolüne dikkat çekilen ve milli kimliğin belirsiz alanları karşısında etkili bir simge ve hafıza konsepti olarak tasarlanan ulusal bayramların çerçevesi Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet'le gerçekleştirilmeye, siyasal rejimi anlamlandıran hükümdarın yetkilerini sınırlandıran anayasal ilkeler ışığında belirlenmeye çalışılmıştır. Bayramlar arasında daha sonra zımnî bir hiyerarşiye işaret eden milli bayram düzenlenmesinde temel referans Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan herkesi bir araya getirebilecek ve çatı kimliğinin yansımaları sağlayacak bir kutlama örneğinin benimsenmesidir. Dayanağını milli kültürün kuşatıcılığından ve milli bir idealizmden alan bu bayram, aynı zamanda II. Meşrutiyet'in köklerini Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemleri ile istibdat döneminde sınırlanan II. Abdülhamit dönemindeki deneyimleri de gözden uzak tutmamıştır.

Bu kutlamaların II. Meşrutiyet dönemindeki yansımalarını inceleyen diğer çalışmalar arasında Mehmet Şahingöz'ün İstiklal-i Osmani Günü anmasına (1999:194-195), Melis Süloş'un Cumhuriyet döneminde 23 Temmuz Bayramı'nın kutlanma biçimlerine (2006: 72-75), Bengül Salman Bolat'ın milli bayram olgusu ve Cumhuriyet dönemindeki kutlamalara odaklanan (2007) çalışmaları ile Ali Şükrü Çoruk'un (2016: 79-98) çalışması örnek gösterilebilmektedir. Tüm çalışmalarda bayram ortak olguyu karşılarken, kutlama formu olarak 23 Temmuz önemli bir referans noktası sayılmıştır. Çoruk'un çalışması, savaşlarla yoğrulmuş Osmanlı siyasal ve toplumsal imgeleminde yeni geleneklerin icat edilmesi konusundaki arayışlara işaret etmesi yönüyle dikkat

çekmektedir. Fatih Sultan Mehmet İhtifali olarak geçen fetih kutlamaları Balkan Harbi'nin hemen sonrasında siyasal ve toplumsal pratiği güçlendirecek ortak paydalara dayalı gelenek icadında olduğu gibi, bu dönemde siyasal ve toplumsal ajandanın gündeminde yer almıştır. Yine aynı tarihsel süreçte, devletin meşruiyet zemininin yanı sıra prestij unsuru olarak da önem taşıyan Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümü de bir kutlama günü olarak düşünülmüştür (Çoruk, 2018: 80-84).

Bu yeni kutlamanın farklı eğilimlerin ve siyasal pratiklerin kültürel çeşitlilik içinde süregeldiği çok uluslu imparatorluk coğrafyasında II. Meşrutiyet'in geliştirmeye çalıştığı millet egemenliğine dayalı siyasal yönetim stratejisinin sonuçlarının izlenmesi açısından ciddi bir birikim sağladığı tüm çalışmalarda yürütülen tartışmalardan anlaşılmalıdır. Bu dönemi anlamak açısından imparatorluk topraklarında farklı eğilimlerin ve siyasal merkezde, Balkanlarda ve Anadolu'daki yansımaları dikkat çeken hürriyet hareketinin ve Jön Türklerin geliştirdiği Türk milliyetçiliğinin algılanma biçimini yansıtan anı türündeki eserlere de başvurulabilir.

Siyasal anı türündeki eserlerde önemli bulgulara ulaşılabilen bu dönemi anlamak açısından Meşrutiyet'in ilanından I. Dünya Savaşı'na kadar uzanan evrede yapılan tartışmaları kapsamlı bir incelemede ele almak gerekliliği açıkça görülmektedir. Bir anı kitabı olmamasına karşılık, Peyami Safa'nın Türk İnkılabına Bakışlar adlı kitabı otobiyografik ya da biyografik incelemelere katkı sağlayacak önemli çözümlere yer vermektedir. Anı türünden önemli çıkarımlarla ilerleyen ve konuyu kapsamlı sorularla irdeleyen eserinde dönemin temel tartışmalarının reform düşüncesinin içeriğine ve düşünce akımlarına yönelik olduğu kadar tarihsel bakış ışığında da ele alınabileceği vurgulanmıştır. Safa, Türk İnkılabı'nın nasıl geliştiğini ve karşılaştığı engelleri, bocalamaları incelerken Meşrutiyet döneminde önemli sorularla karşılaştığını vurgular ve bu dönemin düşünce dünyasında Balkan Harbi süreci ve sonrasında önemli tartışmaların yapıldığını belirtir (Safa, 1988, 14). Safa'nın eserinde temel sav, Türk İnkılabı'nın Meşrutiyet dönemlerinin birikimini yakından inceleyen ve etüdün devamında sentezleyici yaklaşımlar geliştiren yönleriyle tek bir akıma indirgenmeden ele alınması gerekliliği görüşünün de yadsınmamasıdır. "Hayatın içinde birbirine karışan akımları" irdeleyen Safa, "Türkçü-İslamcı, Türkçü-Garpçı, İslamcı-Garpçı ve Türkçü-İslamcı-Garpçı gibi mürekkep fikir zümreleri peyda olduğunu" belirtmiştir (Safa, 1988: 14).

Meşrutiyet'in ilk kabinesine gelen süreçte II. Abdülhamid'in istibdat döneminde uzun yıllar Şeyhülislam olarak görev yapan ve Meşrutiyet'in yeniden tesis edilmesinde hükümetteki görevini sürdürmekte olan Cemaleddin Efendi'nin anılarında da dönemin düşünce dünyasını anlamak açısından önemli ipuçları sunan bir değerlendirme dikkat çekmektedir. Cemaleddin Efendi, imparatorluğun çok farklı yerlerinde yaşayan kavimlerin millet olma sürecinde yaşadığı farklılıkların Kanun-u Esasi'nin çerçevesini belirlediği hukuk düzeninin ve eğitim-öğretim hayatının geliştirilmesiyle aşılabileceğini ve bu doğrultuda milli kültürün kurumsal uygulamalarının yaygınlaştırılabileceğini değerlendirmiştir: "Velhasıl devletin bekası için Osmanlılık âlemini oluşturan muhtelif milletleri Kanun-u Esasi'nin nimet, hürriyet ve adaletinden hakkıyla istifade ettirerek tek vücut haline getirmek faydalı olacaktır" (Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, 2021: 47) Bu çerçevede Osmanlılık ve Türklük çizgilerinde seyreden siyasal ve fikri arayışların yansımaları ağırlıklı olarak Osmanlılık fikrinin temsil ettiği çok uluslu imparatorluk yapısına uygun bir kompozisyona ve siyasal temsil ile katılımın yeni Meclis'te paylaşılmasına dayanmaktadır. Meclis-i Milli adını alan bu dönemin parlamentosunun temel özelliği Osmanlı Devleti'nin I. Meşrutiyet'le gelişme dinamiklerini yakalayan fakat istibdat dönemiyle sona eren anayasal yönetiminin tüm Osmanlı uyruklarının siyasal ve toplumsal katılımını sağlayacak bir vizyonu ortaya koymasındır.

İlerleyen süreçte siyasal tarihin akışı içinde belirsizlikler karşısında Meşrutiyet'in ilkelerinin hayata geçirilmesi amacıyla sürdürülen parlamenterizmi eleştirerek çelişkili argümanlar ortaya koyan Cemaleddin Çelebi'nin anılarında bu arayışın tüm Osmanlı yönetici ve aydın çevrelerini ilgilendirdiği ve bir araya getirdiği belirtilmekle birlikte yöntem farklılıkları açıkça görülmektedir. Cemaleddin Çelebi de imparatorluğun Meşrutiyet'in ilanı sonrasındaki uygulama eksikliklerinin arka planında yapısal milliyetçilik ve sömürgecilik karşısında geliştirilmeye çalışılan modelin tartışmasına eğilmekte ve bu aşamada Türklere ve Müslüman topluluklara yönelen Pantürkizm programının milli bir anayasal sistem arayışındaki yerini değerlendirmektedir. Sonuçta, Tevfik Çavdar'ın vurguladığı üzere, II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Osmanlı Devleti'nin ekonomik hayatı "tümüyle dışa bağlı bir niteliğe" bürünmüştür. Bu ekonomik bağımlılığın kapitülasyonlar, dış ticaret şeklinde çeşitli başlıklar altında incelenmesiyle konunun daha yetkin ölçülerde etüt edilmesi mümkün görünmektedir.

Çavdar, bu konuda II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren Birinci Dünya Savaşı'na kadar gelişen olaylar çerçevesinde ekonominin yarı-sömürgeleşmesi sürecinin kritik bir aşamaya geldiğini belirtmektedir. Osmanlı ekonomisindeki yarı bağımlılaştırma sürecinin kısa ve orta vadeli etkileri imparatorluğun yoğun toprak kayıpları yaşadığı dönemde panTürkizmin ekonomi politik vizyonunu da beraberinde getirmiştir. Çavdar çalışmasında Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısında ağırlığı oluşturanların levantenler ve azınlıklardan oluştuğunu vurgulamaktadır: "Dünya savaşından önce mali (banka), sanayi ve ticaret kurumlarının %80'i Levant, Rum ve Ermenilerin elindeydi" (Çavdar, 1970: 110). Bu değerlendirmesinde tarihsel mücadele alanı olarak ekonominin hedeflendiği yeni bir döneme girildiğini belirtmiştir.

Bu dönemde sembollerle kurulan doğal ve yapay etkileşim sürecini siyasal bir topoğrafya ışığında değerlendirmek için siyasal rejimin çok çeşitli simgelere başvurduğu görülmektedir. Simgeler siyasal ve toplumsal anlam örüntüleriyle belleğin kurgulanmasında etkili mesajlarıyla dikkat çekmiş ve milli kimlik kurgusunda ana rolü üstlenmiştir. Bilinçlenmenin, kitle psikolojisinin yeniden ulusal katılım düzeyinde üretiminin ana öğeleri olarak somut ve somut olmayan milli kimlik araçlarının tanıtılması ve halk kitlelerine ulaştırılması amaçlanmıştır. Bu algılama düzeyinin temel varsayımı kitlelerin kalabalıklar halinde etkinliklere, törenlere, kutlamalara katılmaları kadar sembollerin gündelik hayata yansımalarının da dikkatle takip edilmesidir. Sembollerin belirleyici farkı halkın siyasal bir bilinç sahibi olarak harekete geçmesiyle milli bir araca dönüştürülmesidir. Marşlar,

ulusal anıtlar ya da bayramlar bu kategoride değerlendirilen ve siyasal rejimin temsil arayışlarını karşılayan örneklerdir. Bununla birlikte simgelerin kavramsal çerçevesini belirleyen ideoloji ve hayata yansımaları olduğu için marşın ya da ulusal anıtın benimsenme düzeyleri simgeler arasındaki farklılıkları da yansıtmaktadır.

Tıpkı J.J. Rousseau'nun Polonyalıların milli kimlik arayışında değindiği ulusal anıtın etrafında bütünleşme çağrısında olduğu gibi gelenek yaratımına dayalı seri sembollerin kurgulanışında hafıza mekânlarının da önemli bir yeri bulunmaktadır. Hafızanın nasıl kuşatılacağı konusunda siyasal ve toplumsal ortam belirleyici özelliklere sahiptir. Bu bağlamda II. Meşrutiyet'in ilanı ve Meşrutiyet döneminin siyasal tarihinde birbirlerinden ayırıştırılmadan ele alınabilecek siyasal süreçler hürriyetin kazanılması ve kitleselleştirilmesi ile etnik kimlik ekseninde dikkat çeken meşrutiyet arayışlarıdır. Geniş bir çerçeve içinde II. Meşrutiyet'in kavramsal penceresini hürriyet ve meşrutiyet çizgisinde kimlik mücadeleleri oluşturmuştur. Bu yönüyle bayram olgusunun tüm Osmanlı ahalisinin katılımına uygun bir anlayışla resmileştirilmesi ve uygulanması hedeflenmiştir. Bu kolektivist çabayı Fransız milliyetçiliğinden esintili bir yaklaşımda ve Jön Türk milliyetçiliğinin yüksek semboller etrafında kümelenen stratejisinde aramak gerekmektedir. Greenfeld, milliyetçiliğin kısa bir tarihini sunduğu incelemesinde Fransız milliyetçiliğinin kolektivist ruhuna değinirken İngiltere'de milliyetçiliğin bireyselci yönünü vurgulamıştır. "İngiltere'de bireysel özgürlük milletin özgürlüğünü sağlarken; Fransa'da bu mücadele milletin özgürlüğünün bireysel özgürlüğü sağlaması" şeklinde gerçekleşmiştir (Greenfeld, 2021: 56-57).

II. Meşrutiyet açısından dikkat çeken ayrıntı kitlesel ruhun yakalanması amacıyla "bütünün itibarı"nın gurur kaynağı olarak yüceltmeye çalışılması ve bu amaçla milli bayram fikrinin hürriyet idealiyle özdeşleştirilerek hayata geçirilmesi olmuştur. Greenfeld'in değindiği Fransa ve İngiltere örneklerinde (Greenfeld, 2021: 56) II. Meşrutiyet düşünce dünyası açısından önemli dersler bulunmaktadır. İngiliz millet ve milliyetçilik anlayışında "otoritenin kaynağının birey olarak görüldüğü ve bu otoritenin temsilcilerinin millet adına görev yapmak üzere sorumluluk üstlendikleri" belirtilirken, Fransız millet imgeleminde otoritenin kaynağı doğrudan millet olarak görülmüş ve Fransız ulusunun "kolektif bir birey" olarak doğduğu vurgulanmıştır (Greenfeld, 2021: 56) Meşrutiyet'in ortaya koyduğu siyasal ve toplumsal vizyonda yine anma, kutlama, bilinçlendirme işlevlerini üstlenen kolektif kimliğin beslenme kaynağı milli bayramlardır. Millet, klasik millet sistemi ayırımından kopuş sağlamak üzere Tanzimat döneminde hayata geçirilen, fakat uygulamada sorunların görüldüğü düalist düzenin dışına çıkarılmaya çalışılırken ana eksende Jön Türk hareketinin doğurduğu ve kurumsallaştırmaya çalıştığı milliyetçilik yorumu ve modernleşme uygulamaları yer almıştır.

Osmanlı halkının birbirinden ayrılmadan, gayrimüslim ve Müslüman ayrımı türünde millet sisteminin bakiyesi ayrımlardan etkilenmemesi amaçlanmıştır. Milli bayramın yanı sıra hafızayı kurgulamak açısından Hürriyet'in varoluş mücadelesinin simge anıtı olarak Abide-i Hürriyet (Hürriyet Anıtı), aynı adlı tepede bir anma mekânına dönüştürülmüştür ("Hürriyeti Ebediye Tepesi", Hürriyet 22 Ekim 1954: 4; Sakaoglu, 1996: 120).

Simgelerin kanunlarla sınırlanması söz konusu değildir; yine de kanunların etkisi değerlendirildiğinde askerlik hizmetinin önemli bir bileşeni karşıladığı kolaylıkla fark edilmektedir. Gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi eşit şartlarda askerlik görevini yerine getirmesi zorunluluğunu düzenleyen yasada eşitlik, adalet ve hürriyetin yanı sıra kardeşlik ilkesinin de güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Rumi takvimde 31 Mart 1325 tarihine karşılık gelen 13 Nisan 1909'da başlayan, yaklaşık on gün içinde bastırılabilen ayaklanma Meşrutiyet'in yeniden tesis etmeye çalıştığı siyasal rejimi boğmaya yönelik gerici bir ayaklanma olarak önemli bir kırılma noktasıdır. Ayaklanmanın bastırılması sonrasında anma günü olarak böyle bir tarih ileri sürülmemişse de Meşrutiyet'in geri döndürülemez bir kazanım olduğu anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihinin ve daha sonra dikkat çeken anma günleri arasında yer alan İstanbul'un Fethi'nin yıldönümü kutlamaları da Meşrutiyet'in çerçevesini genişletmek üzere Balkan Harbi sonrasında görülen örnekler arasında yer almıştır. Her ne kadar uluslararası kriz ve savaş ortamının yansımaları göz ardı edilmese de gelenek icadında tarihsel bir referans olarak 19. yüzyılın Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı uygulamalardan esinlenerek hayata geçirilen kutlama günleri de etkili olmuştur. Bu çerçeveyi iktidarın kurulu düzeninin titizlikle korunan alanları olarak tarif eden Selim Deringil'in belirttiği şekliyle halkın devletin protokolünü izleyebildiği ve tüm toplumu kapsama iddiasında olan etkinlikleri 19. yüzyılda II. Mahmut dönemi ve ardından Tanzimat dönemindeki kutlama törenlerinde görmek mümkündür. Bu referanslar yüzyıllık akış içinde Osmanlı modernleşmesinin halka mesaj verme boyutunu da yansıtmıştır. Bu halka mesaj verme anlayışı genel çerçevesiyle efkâr-ı umumiye'ye yönelik bir siyasal bilinç oluşturmaya başlamıştır. II. Abdülhamit döneminin Ertuğrul Gazi anma etkinlikleri etrafında Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna yönelik bir kutlama geleneğinin iktidarın titizlikle korunan alanları arasında önemli bir yer tuttuğunu vurgulayan Deringil, anma, yer isimlendirmesi, siyasal ve toplumsal imgelemlerde yer edinen dil sembolizminin örneklerini sunmaktadır. (Deringil, 2002: 45) Saat kuleleri gibi mekânsal örneklerdeki sekülerizm damarına karşılık, Deringil'in vurguladığı anısal mekânlar arasında (*lieux de mémoire*) küçük köy ve kasabalardaki camiler de dikkat çekmiştir. Bu yönleriyle bakıldığında anma etkinlikleri (ihtifal) Osmanlı ülkesinde resmi bir ikonografi, kentlerde ve taşrada yoğun bir sembolizmi içermiştir. (Deringil, 2002: 39-47). Anmanın mekân, zaman ve düşünce boyutunun keşfedilmesi açısından Deringil'in sunduğu örnekler üzerinde ayrıca durulması ve bu bağlamın genel çerçevesini belirleyen yeni olgunun 19. Yüzyılın son çeyreğinde işaretleri güçlenen Panislamizm olduğunu vurgulamakta yarar bulunmaktadır (Deringil: 2007: 29-51).

Yukarıda belirtildiği üzere literatürde kapsamlı bir inceleme milli kimlik, milliyetçiliğe teorik ve pratik bakışlar eşliğinde bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sürekliliğin gelenekler açısından taşıdığı önemin kavranması Hobsbawm'ın değerlendirmesiyle kültürel öğelerin kullanılmasıyla ilerlemiş ve belirli bir aşamaya ulaşmıştır. Hobsbawm, *icat edilen gelenekler (invention of tradition)* çerçevesinde üç tipten söz etmektedir. İlk olarak "toplumsal birlik ve beraberliği ya da gerçek ya da yapay cemaatlere grup aidiyetini oluşturan veya sembolize eden gelenekler" sayılmaktadır. İkinci olarak "kurumları, statü ya da otorite ilişkilerini oluşturan veya meşrulaştıran gelenekler" sayılmaktadır. (Hobsbawm, 2006: 12) Son olarak "ana

amacı toplumsallaşma, inançların, değer yargılarının, davranış teamüllerinin aşılıp aktarılması olan gelenekler” üzerinden milli bayram olgusunu açıklayacak yeni bir formül ortaya konulmaktadır. Taç giyme törenlerinden, bahşiş verilmesine kadar canlı tanıklığın tarihsel bir anlam kazandığı tüm kutlama, yıldönümü, doğum günü, anma etkinliklerinde özel bir anlam bulunmaktadır. Hobsbawm’ın vurguladığı üç tip gelenek icadında dikkat çeken toplumsal birlik ve beraberlik arayışı, siyasal ve toplumsal bir hedeftir. Bu hedefin destek noktasını kültürde bulmak gerektiği için cemaatlerin gerçekliği ya da yapaylığı karşısında grup aidiyeti önemli bir bileşen işlevi görmektedir.

Çalışmada, sınıfsal paradigma ekseninde tarihsel bir çekişmeden, korporatizm bağlantısıyla yürütülen tartışmalardan hareket ederek Atatürk ilkelerine kadar uzanan geniş bir ölçekte değerlendirilen ulusal semboller, kutlamalar arasında Hürriyet Bayramı’nın anlam ve önemi üzerinde durulmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarının çok çeşitli yönleriyle semboller, marşlar ve kutlamalar üzerinden siyasal ve toplumsal aktarım ve devrimlerin inşa etmeyi amaçladığı toplumsal, siyasal ve ekonomik formasyon ışığında değerlendirilmesi çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu sürekliliği Cumhuriyet’in ilanından başlayarak, 1935 yılında “ulusal bayramlar ve hafta sonu tatili” konularını kapsayan bir inkılap düzenlemesinin hayata geçirilmesiyle “İyd-ı Milli”nin kaldırılmasına bakarak bir çelişki biçiminde değerlendirmemek gerektiğini yansıması açısından 1920’li ve 1930’lu yıllarda ülke basınında yer alan haber ve yorumlara bakmakta yarar bulunmaktadır. Bu kapsamda İyd-i Milli’nin Cumhuriyet döneminde kutlanma biçimleri üzerinde durularak, bayramın coşkuya kutlanması yönündeki çalışmaların ardından yeni ve kuşatıcı bir “ulusal bayram modeli” içinde değerlendirilmesinin ayrıntıları irdelenecektir.

İyd-ı Milli’nin Türkiye Cumhuriyeti’nin Devrim Yıllarına Yansımaları

Hürriyet Bayramı, 23 Temmuz 1908’de Meşrutiyet’in ilan edilmesine ve I. Meşrutiyet’in ardından “istibdat” adı verilen keyfi yönetimin kurulduğu, anayasanın rafa kaldırıldığı, padişahın merkezinde yer aldığı siyasal rejimin sonlandırılmasına dayanan siyasal konjoktürde tasarlanan bir bayram olduğu kadar, ilk “milli bayram” olma özelliğini taşımıştır.

1908, yakın Türkiye tarihi açısından sadece II. Meşrutiyet’in ilanını yansıtan bir tarih olarak değil, aynı zamanda yılın sonlarında Bulgaristan Prenslığı’nin bağımsızlığının, Girit’in Yunanistan’a bağlandırılmasının ilan edilmesi ve Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’i ilhakı gibi gelişmeler ışığında Osmanlı Devleti’nin güvenlik konseptini gözden geçireceği bir sürecin hızlanması açısından da dikkat çekmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin siyasal rejiminin sınırlarını belirlemeye başladığı canlı tartışma ortamı Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan’ın oluşturduğu Meclis-i Umumi’de somut bir hale gelmeye başlamıştır.

1908, aslında bir süreci ifade eden inkılap hareketlerinin bütünlük olarak ele alınabileceği bir hürriyet programıdır. Bu programın en azından Tanzimat dönemi reformlarına ve Genç Osmanlılar hareketinin ortaya koyduğu düşüncelere ve tarihsel birikime bakmadan anlaşılması mümkün olmamakla birlikte, 23 Temmuz 1908’den itibaren ilk yıl içerisinde geçirilen tüm aşamalarıyla değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

1878’de Meclis-i Mebusan’ın kapatılması ve anayasanın rafa kaldırılmasıyla “mutlakiyet” adlandırmasının geri döndüğü istibdat dönemini sonlandıran “Meşrutiyet”, sadece bir parlamentonun kurulmasını sağlayan anayasal yürürlükle sınırlı kalmamıştır. Bu dönem padişahın yetkilerinin sınırlandırılması hedefiyle Osmanlı siyasal rejiminde çok önemli bir dönüşümü ifade etmiştir. 1878’de başlayıp, yaklaşık otuz yıl süren dönemin siyasal rejim tipolojisi açısından sultanın istibdadını çerçeveleyen sorumsuzluğu nedeniyle ortaya çıkan boşluk, 1876’da yürürlüğe giren fakat askıya alınan Kanunu-u Esasi’nin tadiller ışığında güçlendirilmesiyle aşılmaya çalışılmıştır. Bu süreç 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ile yeni bir siyasal anlayışın doğmasına etki etmiştir. 1908 yılının Temmuz ayında başlayan bir yıllık süreçte dikkat çeken en önemli olgu artık tasavvur edilen bir millete mal edilen yeni bir yönetsel yapının çatısının kurulmaya başlanmasıdır. Bu çatı emniyet idaresinden, ordudaki tensikata kadar hem siyasal bir bilinci hem de milli kimlik tasavvuruna uygun bir kurguyu ifade etmiştir. Meclis artık milli bir karaktere sahip olmak iddiasındadır. Bu milli kimliği Osmanlılık olarak tanımlayan II. Meşrutiyet fikir hareketlerindeki canlılığın görüldüğü bir siyasal tartışma dönemidir. Bu dönemin Osmanlılık düşüncesine uygun bir kuşatıcı yönü askerlik gibi dikkat çeken bir hizmetin gayrimüslimler için zorunlu kılınmasını sağlayan düzenlemesinden izlenebilmektedir. (II. Meşrutiyet’in İlk Yılı: 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, 2008: 392) Yine belirtmek gerekir ki, Osmanlı toplumunda müslümanlar ve gayrimüslimler şeklinde bir ayırım yapmadan siyasal temsiliyetin sağlanması Türk ve/veya Müslüman olmayan çeşitli nazırların yerine yeni atamalar söz konusu olduğunda esen havadan da izlenebilmiştir. Bu konuda Hüseyin Cahit Yalçın’ın II. Meşrutiyet yıllarında tanıdığı portrelere yer verdiği çalışmasında Noradungyan Efendi yerine nazırlığa getirilen Hallacyan Efendi örneği dikkat çekmektedir: “Parlamento usulü demek, uzlaşma ve anlaşma demek olduğuna göre, mecliste ekseriyet teminine muhtaç olanlar her tarafı gözetmeye mecbur idiler. Onun için, nazırlıklar âdeta bir gedik haline geliyor, muhtelif unsurlar arasında meşruta evler gibi paylaşıyordu. (Yalçın, 2002: 155)

1908’in dikkat çeken gelişmeleri Meşrutiyet’in ilanının ardından devam eden toprak kayıpları ve gayri müslim unsurların milliyetçilik düşüncesinin etkisi altında bağımsızlık idealine yaslanan ayrılık hareketlerinin dizginlenmesiyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Tanzimat’tan itibaren tartışılan bu düzenlemeler arasında “bedel-i askeri” tartışmalarına da bir yanıt niteliği taşıdığı anlaşılan düzenlemeyle gayrimüslimlere askerlik hizmeti zorunlu hale getirilmiştir. Böylece Osmanlı millet sisteminin bakiyesi siyasal anlayışın geride bırakılacağı ve Osmanlılık fikrinin düşünce akımları arasında öncü niteliği bulunan Osmanlılık idealiyle tüm Osmanlı halklarını kapsayacak bir yurttaşlık yöntemine dönüşeceğine inanılmıştır. Bu açıdan “Ahz-ı Asker kanunu” adını taşıyan düzenleme (21 Temmuz 1909) ile II. Meşrutiyet, Osmanlı yönetim yapısının yeni düzenlemeleri ışığında toplumsal sözleşmeye önemli bir katkı sunmayı amaçlamıştır. Bütün bu sürecin özeti *Ahz-ı Asker Kanunu* ile aynı

dönemde kabul edilen, “İyd-i Milli” adı verilen milli bayram düzenlemesi ışığında şarkılar, törenler, kanun düzenlemeleriyle “Osmanlılık” milli kimlik ve karakterinin kodlarının belirlenmesi olmuştur. Tarihsel inşa sürecinde çizgisel bir ilerlemenin mümkün olmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu süreç çizgisel karakter taşımamıştır, fakat yine de II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında uyanan iyimser havanın etkisiyle millet” adına simgeleşen bir “devrim şarkısı”nın hazırlanması ve hürriyet idealinin yükseltilmesine yönelik süreçte herhangi bir boşluk yaşanmaması amaçlanmıştır. Şair Tevfik Fikret’in imzasını taşıyan “Millet Şarkısı” “hak yolu”, “millet yolu” kavramları ışığında yeni bir çağrışıyı kitleleşleştirme hedefini belirlemiştir: “Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol; ey hak yaşı, ey sevgili millet, yaşa... varol!”. (Topuz, 2012: 167-168)

“İyd-i Milli” de, edebi kanonun referanslarıyla tam anlamıyla uyumlu çerçeveyi ifade eden bir düzenleme olur. Bu bayram ilk haliyle düşünce akımları arasında seyreden bir millet tasavvurunun üstlenmesi ümit edilen ve uygulamaya konulan, büyük çaplı şenliklerle devam eden Osmanlılık bayramı olarak hayata geçirilmiştir. İmgeleminde gayrimüslimleri dışarıda bırakmayan ve II. Meşrutiyet’in çıkış ruhunun izlerini taşıyan bu bayram 1909’dan itibaren belirli dönüşümlerle kutlanmaya devam etmiştir. Abdi Tevfik’in Muhit dergisinde II. Meşrutiyet’in ilk yıldönümünde kaleme aldığı satırlar “ıyd-ı milli-yi millet” tasavvuruna dair önemli ipuçları sunmaktadır: “10 Temmuz, işte bir İyd-i Milli-yi Millet, her Osmanlının kalbine bıpayan (sonu olmayan) hisler ilka eden bir yevm-i pürsürür. Evet! Öyle bir yevm-i sürür ki, inkıraza yüz tutmuş koca bir milleti yıldızın mezellet ve esaretinden kurtaran...” (Abdi Tevfik, *Musavver Muhit*, 10 Temmuz 1325: 1).

“Yevm-i pürsürür” tanımlaması baştan sona Milli Bayram tasavvurunu ortaya koymaktadır. Bu aşamada Meclis-i Milli’nin yeniden açılmasına referansla “yevm-i küşad” ifadesi kullanılmaktadır. Coşkun’un yansıdığı toplumsal kimliğin II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Osmanlılık olarak tanımlandığı, fakat bu tanımlamada Türk kimliğinin benimsenmesine ilişkin işaretlerin milli bayram kutlamalarıyla yaygınlaştığı görülmektedir. Bayram “Her Sene On Temmuz Tarihinin İyad-ı Resmîye-i Osmaniye’den Addine Dair Kanun” başlığıyla “Temmuz Onuncu Günü İyad-ı Resmîye-i Osmaniye’den Olup Her Sene Yevm-i Mezkurede İcra-yı Şehr-i Ayin Edilecektir” maddesiyle yürürlüğe girmiştir. (*Her Sene On Temmuz Tarihinin İyad-ı Resmîye-i Osmaniye’den Addine Dair Kanun*, 10 Haziran 1325: 2). Bu bayram 1909 yılından 1935 yılına kadar kutlanmış, 27 Mayıs 1935 tarihinde çıkarılan Ulusal Bayramlar hakkındaki yasayla kaldırılmıştır. Böylece ulusal ve dini bayramları düzenleyen, devrimlerin sosyal yönden gelişmesini amaçlayan yasayla Cumartesi saat 13’ten itibaren Pazar günü tüm gün dâhil hafta sonu tatili uygulaması kabul edilmiştir. (Ateş, 2004: 331)

Hürriyet’in ilanının her yıl 23 Temmuz tarihinde “milli bayram” sayılarak kutlanması, sonraki örneklerden Hâkimiyet-i Milliye Bayramı, Cumhuriyet Bayramı ışığında ulusal kimlik ve ulus-devlet inşa süreçlerinin önemli yansımaları arasında dikkat çekmiştir. Böyle olmasına karşılık, 1920’li yıllarda meşrutiyetin yansımaları istibdat idaresinden kurtuluş biçiminde izlenmiş ve yeni ulusal imgelemin merkezinde yer alan Cumhuriyet’in dışarıda bıraktığı bir kutlama olarak kabul edilmemiştir. Bu durum özellikle Cumhuriyet Türkiye’sinin inşa sürecinde ulusal düşüncenin belirli bir kesitinde Hürriyet Bayramı’na yer verilmesi ve bu konunun siyasal rejimin benimsediği başlıklar arasında yer almasından izlenebilmiştir. Bu konuda dikkat çeken örneklerden birini *Zonguldak* gazetesinde yer alan şu satırlardan izlemek mümkündür: “Milletimizin istibdattan kurtulup hürriyete kavuştuğu 23 Temmuz Bayramı şehrimizde ve vilayetimizin her tarafında bütün daireler ve müesseseler kapanmak ve her taraf bayraklarımızla donanmak suretile tes’it edilmiştir”. (“23 Temmuz Hürriyet Bayramı”, *Zonguldak Gazetesi*, 30 Temmuz 1929: 1)

1920’li yıllarda Türkiye’de ulusal kimlik programının çağdaş uygarlık düzeyini yakalama hedefi doğrultusunda belirli referanslara dayanarak inşa edilmesi hedeflenmiştir. Bu referanslar ulusal bütünleşme, çağdaşlaşma ekseninde billurlaşma sürecinde olan Atatürk ilkelerinin temelleriyle özdeşleştirilir. Bu süreçte ulusal bayramların farklı yansımalarına karşılık resmî törenler eşliğinde kutlanması amaçlanır. Bayramlar her dönemde yeniden üretimi sağlamaya yönelik bir bakış açısını ortaya koymakta ve ulusal kimlik açısından toplumun tüm bireylerini kapsayacak bir atmosfer yaratmayı amaçlamaktadır. Burada tarihsel referansın uluslaşma politikaları ekseninde tüm ulusları ya da halkları kapsayacak biçimde ele alınması gerekmektedir. Uluslaşmanın teorik ve pratik yansımalarını yüzlerce yıllık kültürel birikime dayandırarak ele alan çalışmalarda da “primordial” vurgunun modern dönem olgusuna yönelik sınırlamaları bir noktada tıkanmaktadır. Bu açıdan ulus kimliği tarihsel derinliğin içinde biçimlenmiş ve modern dönemin kentleşme, sanayileşme, okullaşma, basın-yayın hayatının gelişmesi, kapitalizmin kurumsal girişimleri vb. dinamikleri ışığında anlam kazanmaya başlamıştır. Bu noktada bayramların dönemlerin politik ve ekonomik atmosferinden etkilenmiştir. Bu çerçevede tarihi süreçlerin coğrafyaya bağlı olduğu kadar, geçirilen dönemlere de bağlı olduğunu, politika yapım süreçlerinin de göz ardı edilemeyeceğini vurgulamak gerekmektedir.

Yirminci yüzyılın başlarında uluslaşma arayışlarının yansımalarını Yunanlar, Sırlar, Ermeniler, Araplar, Bulgarlar, Hırvatlar, Finler, Rumenler, Çekler vb. pek çok halkın tarihsel rotasında görmek mümkündür. 23 Temmuz Hürriyet Bayramı, milli bir bayram kutlanması amacıyla benimsendiğinde bu kutlamanın Osmanlı siyasal düşüncesinde herhangi bir akımın penceresine sıkıştırılmaması amaçlanmıştır. Meşrutiyet’in başta *Osmanlıcılık* (*pan-Ottomanizm*), *İslamcılık* (*pan-İslamizm*), *Türkçülük* (*pan-Türkizm*) şeklinde sıralanan üç “pan” akımı ve Batıcılık başta olmak üzere liberalizmden sosyalizme uzanan düşünce akımları arasında seyreden renkli doğası milli kimlik idealine yönelik arayışların başlangıcını temsil etmiştir. Böylece milli bir bayramın “hürriyet” fikri etrafında filizlendirilmesi amaçlanmıştır. Osmanlı siyasal düşüncesinde hürriyetin gelişme evreleri Yeni Osmanlılar hareketinden başlayarak etkilerini göstermeye başlamıştır. Milli bayramın etkileri daha sonraki süreçte yeni bayramlarla devam etmiş; gençlik bayramları için kolektif bir ruhu ve özneyi temsil eden özel bir toplumsal kesim olarak bilinçlendirme çalışmalarının merkezinde yer almıştır. Siyasal mobilizasyonun milli bayramlara yansımaları dönemin gelişmelerinden ve uluslararası ilişkilerde öne çıkan konu başlıklarından etkilenmiştir.

Fotoğraf-1

Aynı dönem, basın-yayın hayatındaki canlanma düşünüldüğünde “matbuat”ın kurumsal yapıya kavuşturulması yönüyle de dikkat çekmektedir. Bu süreçte 1917’de, Osmanlı-Türkiye basın hayatının neredeyse yüzüncü yılına gelinirken, basının temel rollerinin geliştirilmesi sürecine girilmiştir. Bu evrede ilk Matbuat Cemiyeti’nin kurulmasıyla basının temel ilkelerinin yerine getirilmesi hedefi ivme kazanmıştır. Böylece ulusçuluk fikrini yansıtacak bayram kutlamalarının Meşrutiyet’in fikir, anayasa ve program ışığında, uluslararası ilişkiler faktörünün etkili olduğu dalgalı yıllarda kamuoyunu keşfeden Osmanlı toplumuna ulaşması da amaçlanmıştır. 1917’de kurulan Matbuat Cemiyeti (“İstanbulda İlk Matbuat Cemiyeti”, *Vatan*, 25 Haziran 1954: 2) Türkiye’nin 19. yüzyılın ilk yarısında başlayan basın hayatında yüzyıllık gelişme sürecinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Fakat bu dönüm noktasını 23 Temmuz 1908’de ilan edilen II. Meşrutiyet’in siyasal ve sosyal bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Aynı bağlamın çevrelediği atmosferi Kanunu Esasi’nin toplantı hürriyeti ve cemiyetlerin ihdasıyla ilgili 120. maddesi ışığında Hürriyet’in İlâni’nin yıldönümünde toplanan Erzurum Kongresi’nde görmek mümkündür. Böylece Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde 1921’de TBMM’nin kabul ettiği Hâkimiyet-i Milliye Bayramı (Jaeschke, 1939: 104) ve Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardından kabul edilen Cumhuriyet Bayramı ile bağlantılı olarak bayram üçlemesinin yönlendirdiği bir ulusal kutlama kültürü yaygınlaşmaya devam etmiştir.

Çağdaş uygarlık düzeyini hedefleyen Atatürk ilke ve devrimlerinin yansımaları Hürriyet Bayramı ile bir uzlaşmazlığı yansıtmamıştır; fakat Osmanlı Devleti döneminde padişahın yetkilerinin anayasa ile sınırlandırıldığı ve parlamento üstünlüğünün amaçlandığı bir monarşinin temsil ettiği siyasal değerler konusunda Cumhuriyet’in daha açık bir tavır sergilemesi gerekmiştir. Böylece devrimlerin bir uzantısı olarak “Ulusal Bayramlar” konulu inkılâp hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet, hürriyet fikrinin içkin hale getirildiği yeni bir siyasal kompozisyon olarak tanımlanırken, rejimin toplumsal düzeyde anlaşılması açısından önem taşıyan ilkeler ulusal egemenlik anlayışı ışığında geliştirilmeye başlamıştır. Hürriyet Bayramı’nın (*İyd-ı Milli*) Cumhuriyet öncesinde kurgulanan, fakat daha sonra da siyasal düşünce ve Cumhuriyet anlayışında benimsenen bir bayram olduğu dikkat çekmektedir. Mutlakiyetten Meşrutiyet’e geçişin tarihsel denklemde Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e geçiş ve hayata geçirilen devrimler ışığında yeni dengeleri ortaya çıkardığı kısa sürede anlaşılmalıdır. Hürriyet fikri, bayramın, kutlamaların biçim yönüne değil, daha çok özüne yönelik bir anlayışı ifade etmektedir. Padişaha bağlılığını ifade eden ve milli kimlik arayışında olan geniş bir topluluğun siyasal tanımlama içinde ele alındığı süreç ulusal bayramların sadece konjonktüre dayanan bir programla sınırlı olmadığını ispat etmiştir.

Fotoğraf-2

Cumhuriyet’in ilk yıllarında milli bayramlar için Hürriyet’in ilanını bir dönüm noktasını oluşturmaya devam etmiştir. Resmi, siyasal devrim ve dönüşüm hamlelerine yönelik bayram kutlamalarının arka planında düşüncenin yer alması gerektiği kısa zamanda anlaşılmalıdır. Hürriyet fikri, sembolik bir tanımlama olarak görülse de siyasi partilerin isimlerinde yer aldığı gibi,

Erzurum Kongresi'nin toplandığı tarihten de görüldüğü üzere ulusal kurtuluş mücadelesinin merkezinde yer almaya devam etmiştir. Bu fikri kuşatan yeni fikir ulusal egemenlik ilkesidir.¹

Bu fikrin yansımaları 1909'dan itibaren dönemin koşullarına göre takip edilebilecek bir çizgiyle bağlantılı olarak irdelenebilir. 10 Temmuz 1913'te basılan manzum bir eser bayramın algılanma biçimini yansıtan örnek ifadeler sunmaktadır. Aradan geçen yıllar içinde Meşrutiyet'in ilanının, hürriyet ruhunun yeniden kodlanması amacıyla bu tür yayınlara önemli bir anlam yüklendiği görülmektedir. Bu eserde I. Dünya Savaşı sürecinde Meşrutiyet'in ilanı ve Hürriyet Bayramı'nın anlam ve önemi üzerinde durulmaktadır: "Bugün; tam altı yıl evvel nasıl bir ruz-u ruşendi, silinmiş dide-i pürhun-u millet; çehreler şendi. Tadiler, zalimler mahvedildi; hepsi çiğnendi, behar olmuştu, gün doğmuştu, her yer sahn-ı gülşendi, umumen sineler endişe-i ferdaya memundu". (10 Temmuz 329: s. 1)

Eserin takip eden paragraflarında daha çok ulusal bayram atmosferi yaratan bir siyasal dönüşümün kutlanmasına yer verildiği dikkat çekmektedir: "Bugün, biz ahd ve peyman eylemiştik; nam-ı mevlaya hilalin namını ala için ta arş-ı âlâya uyanmış sandılar, ateş döküldü, kalb-i edaya, fakat aldandılar..." (10 Temmuz 329: s. 1)

Uluslararası gelişmeler bayram düşüncesini gölgede bırakmaya başlamış ve kitlesel kutlama coşkusu sönümlendirecek etkileri ortaya çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı boyunca çok çeşitli cephelerde yaşanan çatışmalar ve sıkıyönetim nedeniyle kutlamalar büyük ölçüde aksamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren önemli görevlerde bulunan bir komutan olarak Kazım Karabekir günlüklerinde 1914 yılının kritik bir eşiğinde, Saraybosna Suikasti'nin ardından gergin bir atmosferin Avrupa'yı etkilemeye başladığı dönemde 23 Temmuz Bayramı'nın "id-i milli şerefine" yapılan kutlamalarına değinmektedir. Bu kutlamalarda Levent Çiftliği'ne kolay ulaşılamaması nedeniyle halk katılımı sınırlı düzeyde kalmıştır. Karabekir, günlüğüne kutlamaların Levent yerine Çırpıcı'da yapılmasının halkın katılımı için kolaylık sağlayacağı notunu düşmüştür. (Karabekir, 2009: 321). Bununla birlikte ulusal kurtuluş mücadelesinin verildiği Kurtuluş Savaşı yıllarında hem Sakarya Meydan Muharebesi'nin öncesinde TBMM'nin tehdit altında görüldüğü konjonktürde 1921 yılında (Karabekir, 2009: 588) hem de Büyük Taarruz hazırlıklarının hızlandırıldığı, Birinci Ordu'da görev değişikliğinin yaşandığı kritik dönemde 23 Temmuz Hürriyet Bayramı için merasim yapıldığı görülmektedir. (İnönü, 2008: 34) 1922'de Türk Kurtuluş Savaşı'nın kritik bir aşamasında, ıyd-ı milli şerefine yapılan kutlamalarla ilgili (BCA, 13-113-44- 18.07.1922: s. 1) Kazım Karabekir günlüklerinde kendi nutkundan şu alıntıya yer vermiştir: "Millet nerede hâkimiyeti eline almazsa, orada ezilir, harap olur". (Karabekir, 2009: 630).

Bu yönüyle Millî Mücadele döneminin 23 Temmuz kutlamaları ayrıca incelemeye değer bir kesit oluşturmuştur. TBMM'nin açılışının ilk yıl dönümünde "Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde kırmızı mürekkeple basılan" kanun haberiyle duyurulan 23 Nisan Hâkimiyet-i Milliye Bayramının kutlanmasına devam edilmesi Hürriyet Bayramı'nın etkisini ortadan kaldırmamıştır. Başlangıçta TBMM'de dinsel inançlar ve bayramlar karşısında milli bayramlara gerek olmadığı yönünde itirazları dile getiren milletvekilleri olmasına karşılık, bayram kutlanması teklifi geniş ölçüde kabul görmüştür. Üç yıl boyunca kutlanan bu bayram 24 Ekim 1923'te kabul edilen bir başka yasa ile saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım tarihi Egemenlik Bayramı sayılmıştır. Bu tarih siyasi alanda gerçekleşen devrimler açısından belirgin bir dönüm noktasıdır. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında 19 Ekim 1925'te yürürlüğe giren yasa ile 29 Ekim, Cumhuriyet'in ilan edildiği tarihe referansla ulusal bayram olarak kabul edilmiştir. (Turan, 1992)

Uygur Kocabaşoğlu'nun 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı'na ilişkin incelemesinde vurguladığı üzere 1925 yılının Ekim ayında yurt içinde ve dışında devlet töreninin yapılacağı bayram Cumhuriyet Bayramı olarak belirlenmiştir. Bu tarihten sonra 12 Nisan 1926'da kuvvet komutanlıklarının uhdesinde 725 sayılı yasayla 1922'de zafer-i kati'nin simgeleştirildiği tarih olarak 30 Ağustos Zafer Bayramı kabul edilmiştir. (Kocabaşoğlu, 1997: 134-135)

İzleyen süreçte, Cumhuriyet'in çocuk politikalarının çağdaş bir vizyon ortaya koyduğu bir diğer düzenleme hayata geçirilmiştir. 23 Nisan Ulusal Egemenlik düşüncesiyle Çocuk Bayramı bir çatı altında toplanmış ve yeni Türkiye'nin çocuklarının temel dayanak noktasını oluşturan halk egemenliği düşüncesinin kayıtsız şartsız sürdürülmesi anlayışıyla 1929'da Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kabul edilmiştir.

¹ "Erzurum Kongresinin Yıl dönümü", *Akşam*, 24 Temmuz 1934, s. 2. 23 Temmuz tarihinin Hürriyet Bayramı'nın yanı sıra, Ulusal Kurtuluş Savaşı açısından taşıdığı önem zaman zaman ulusal basında karşılık bulmuş ve Erzurum Kongresi anması Hürriyet Bayramı'yla birlikte gerçekleştirilmiştir.

Fotoğraf-3: 24 Temmuz 1933, Milliyet, s. 1.

Iyd-ı Milli Kutlamalarından Yansıyanlar ve Bayramın Kaldırılması

Iyd-ı Milli adlandırması tüm bayramların karşılandığı bir çatı isim olarak dikkat çekmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yerini 23 Temmuz (10 Temmuz) Bayramı ifadesine bıraktığında da bu belleğin etkilerinin tamamen kaybedilmemesi amaçlanmıştır. Bu adlandırmaya bakıldığında en çok dikkat çeken nokta sönmümlenen bir bayram havası yerine daha çok gazetelerin ilk sayfalarında küçük bir sütunda yer alan bayram kutlamasının sürdürülmesidir. 23 Temmuz, tarihsel derinliği içinde anlaşılacak bir Meşrutiyet bayramı olmakla kalmamış, aynı zamanda Cumhuriyet'in uhdesine aldığı ve devrimlerle geliştirmeyi amaçladığı "hürriyet" ilkesinin sembolik tarihlerinden biri haline gelmiştir. 23 Temmuz bayramıyla ilgili haberler bir gün sonrasında basında yer aldığı Cumhuriaet idaresinin vurgulamaya ihtiyaç duyduğu kutlama Lozan Barış Antlaşması'nın yıldönümü olmuştur. Genel olarak "Lozan Günü" başlığı ya da alt başlığı altında incelenen bu kutlamalar, milli bayramlar açısından yol gösterici olan Iyd-ı Milli'nin ya da üstü örtülü biçimde Meşrutiyet'in yeniden ilanının taşıdığı anlam ve önemi ifade eden bayramları dışarıda bırakmamaktadır. Bu açıdan Cumhuriyet siyasal felsefesinin tamamen dışarıda bırakmadığı fikri Meşrutiyet idaresi şeklinde tanımlanamaktadır.

Dolayısıyla birbirinin yerine kullanılan bayram kutlamaları yaklaşımından kaçınılarak, Lozan gününün özel anlam ve önemini vurgulayan bir bakış açısı basın-yayın rejiminin göz ardı etmediği bir konu olarak kaydedilmiştir.

Fotoğraf-4: "İnkılap Sahasında", Son Saat, 24 Temmuz 1927, s. 1.

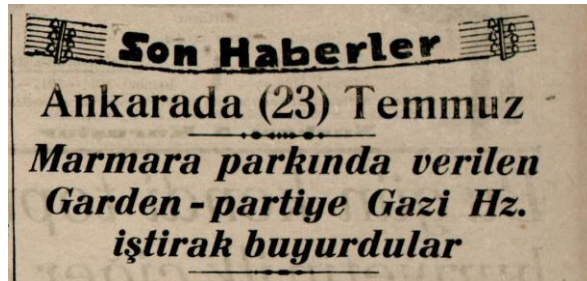
Bu doğrultuda *Son Saat* gazetesinde 24 Temmuz 1927'de yer alan kutlama haberlerine bakıldığında hürriyet düşüncesinin geliştirildiği Cumhuriyet fikrinden söz edildiği görülmektedir. Artık II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Cumhuriyet fikrinin geliştirilmesi amacıyla "Hürriyet Bayramı" anmasının sürdürüldüğü ve kutlamaların devam ettiği hatırlatılmaktadır: "İnkılap Sahasında" başlığıyla verilen haberde her yıl yapılan kutlamalar arasında resmi tatil de dikkat çekmektedir: "On dokuz sene

evvel bugün sabahleyin gazetelerine bakanlar, alelade haberler arasına karışmış dört satırlık nim resmi (yarı resmi) bir tebliğ gördüler: Şevketmeap efendimiz Kanun-u Esasi mucibince Meclis-i Mebusan'ın içtimama avdetini buyurmuşlardır, deniliyordu. O gün, bu mühim satırların manası birden anlaşılamadı ve mesele ancak birkaç gün sonra tavzih etti: Selanik'te bir kıyam hareketi başlamıştı. Genç bir zümre padişahın hürriyet istiyordu ve padişah da korkmuş ve istenileni vermeye karar vermişti. O günden bu güne kadar tam on dokuz sene geçti ve bugünkü nesil ömr-ü beşere uzun ve fakat tarihe göre çok kısa olan bu müddet zarfında binlerce hadise gördük, geçirdik. Nihayet o zaman bin müşkilatla alınan hürriyetin en geniş şekli olan cumhuriyete kavuştuk. Binaenaleyh, 23 Temmuz tarihini kıymetli inkılabımızda bir merhale olarak hatırlamalıyız". (Son Saat, 24 Temmuz 1927: 1) Bu bayram dolayısıyla devlet dairelerinin kapalı olması yanı sıra, gece tenvirat yapılarak düzenlenen etkinliklere de yer verilmiştir: "Bugün 23 Temmuz münasebetiyle devair-i resmiye, borsa ve bankalar kapalıdır. Gece tenvirat yapılacaktır". (Son Saat, 24 Temmuz 1927: 1)

1920'lerin sonlarında 23 Temmuz bayramının kutlanışında belirli bir şablona dayanan kutlama örnekleriyle karşılaşmaktadır. Bu kutlamaların tamamen sönümlenmesi amaçlanmamakla birlikte 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ışığında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çalışmalarıyla bağlantılı olarak sürdürüldüğü görülmektedir. Haberlerde devlet dairelerinin kapalı olmasından, 21 pare top atışıyla bayramın kutlandığından söz edildiği dikkat çekmektedir: "Dün (23) Temmuz musadif olduğu için devair ve müessesat-ı resmiye tatil edilmiş ve zeval vakti toplar atılmak suretiyle bu milli bayram tesid edilmiştir. Bu münasebetiyle Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından rozet tevdi edilmiştir." (Milliyet, 24 Temmuz 1928: 3)

Bayram belirli etkinliklerle kutlanmaya devam etmektedir. Bu bayramın siyasal rejimin temsiliyeti yanı sıra milli bir karakter taşımasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk)'ün katıldığı etkinliklerin de katkısı dikkat çekmektedir. Kutlamaların yapıldığı yerler arasında bulunan Marmara Parkı'nda düzenlenen bahçe (garden) partisinden yansıyanlar bayramın belirli bir coşkuyla kutlandığını ispatlamaktadır: "23 Temmuz bayramı münasebetiyle Ankara fevkalâde bir surette donanmıştır. Tenvir edilen binalar arasında bilhassa Hukuk Mektebi, yeni Ziraat Bankası binası çok göze çarpıyordu". (Milliyet, 24 Temmuz 1929: 2)

Ankara'da ve yurdun başka pek çok yerinde kamu binalarının kapalı olduğu birkaç günlük bayram tatilinde ulusal sembollerin dikkat çektiği aydınlatma çalışmalarının yanı sıra kamusal yarar güdülen yemek etkinlikleri de planlanmaktadır. Bu aşamada Hilaliahmer'in düzenlediği garden-parti çok dikkat çekmiştir: "Hilaliahmer tarafından gece Marmara parkında verilen garden-parti çok muntazam olmuş, Ankara'nın ileri gelen mahafiline mensup birçok aileler iştirak etmişlerdir. Hasılât büyük bir yekûne balığ olmuştur". Bu etkinlikler tenezzüh şeklinde de kutlanmışlardır. Marmara parkındaki kutlamada Gazi hazretlerinin yer aldığı ve "piyanko dairesini teşrif ettikleri" bilgisine yer verilen bu satırlarda müteaddit piyango biletleri çekilmiştir. Bahçe partisi sabah saatlerine kadar devam etmiş ve atılan "havai fişenker" şehrin her tarafından görülmüştür. Şehirde halk sokaklarda dolaşmaktadır. Eğlence mahalleri doludur". (Milliyet, 24 Temmuz 1929: 2)

Fotoğraf-5

Bayram havasının nasıl sönümlenmeye yüz tuttuğunu konuya odaklanan ve ahalinin tepkilerini ölçen köşe yazılarından izlemek mümkündür. Bu dönemde ulusal basında konunun belirli bir şablon içinde ele alındığına dair pek çok örneğe rastlanmaktadır. Cumhuriyet gazetesinde Abidin Dâver'in *Hem Nalına Hem Mihına* adlı köşesinde yer alan satırlar 23 Temmuz bayramının kutlanma biçimine ilişkin ayrıntılar içermektedir: "Dün 10-23 Temmuz Milli Bayramına müsadifti. Fakat ne sönük bayram! Bu milli günü, tes'it namına, bütün yaptıklarımız, halka rozet takmak, beş, on bayrak asmak, 21 pare top atmak, geceleyin de birkaç binayı aydınlatmaktan ibaret kaldı". (Abidin Dâver, Cumhuriyet, 24 Temmuz 1930: 3).

Dâver, II. Meşrutiyet döneminde basın hayatına atılmış, Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet idaresinde savaş dönemlerini yaşamış, ulusal kurtuluş savaşının ardından Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına tanıklık eden bir gazeteci olarak bu bayramın neden sönümlendiğini sorgularken 1908'deki o coşkuyu hatırladım: "İstanbul'un bir dünkü sessizliğine baktım, bir de yirmi iki sene evvelki 1908 temmuzunun o müthiş galeyana ve heyecanına hatırladım. Aradaki fark, bir volkanın alevler saçan coşkun halile sönmüş, uslanmış zamanı arasındaki farkın aynidir". (Dâver, 1930: 3)

Ülkeleri karşılaştırmak ulus-devletler öncesine dayanan bir yaklaşım biçimi olarak değerlendirilse de bu uygulamanın ulus-devletler açısından özel bir önem taşıdığı görülmektedir. Bu süreçte ulusçuluk düşüncesinin etkileri ışığında Avrupa uygarlık mirasının yansımalarına bakılan ve milli bayramlar gibi kutlamaların, törenlerin öne çıkarıldığı bazı değerlendirmeler bu yıllarda tekrar gündeme gelmiştir. Dâver köşe yazısında Fransızların bayramına değinir ve bu bayramın eskimedığı tespitini yapar: "Fransız'ların 14 temmuzu, bayram yaptıkları İhtilâli Kebirden beri 140 sene geçmiştir. Öyle olduğu halde Fransız'lar, 14 Temmuz bayramını her sene daha coşkun, daha neş'eli bir surette tes'it ederler. O gün bütün Fransa ayaklanır ve insan, koca

milletin hakikaten bayram ettiğini görür". (Dâver, 1930: 3) Daver'in değerlendirmesi Fransızlar örneğiyle sınırlı görünse de Avrupa'daki bayram kültürünün merkezinde ulus-devletin tarihsel gelişimi ve bilincinin yer aldığını vurgulamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde, Osmanlı Devleti'nden miras kalan bir bayramın anlam ve önemi ışığında değerlendirilmesi şartıyla hatırlanabileceği ve bayram kültürünün geliştirilebileceği belirtilmektedir. "Biz, pek çok şey bilmediğimiz gibi bayram etmeği de bilmeyiz ve onun için böyle büyük günlerimiz adeta bir matem günü gibi sessiz, neş'esiz, eğlencesiz geçer. Hâlbuki milli bayram günlerinin heyecanını ebediyen yaşatmak için o günlerde bütün milleti ayaklandırmak, vecde getirmek, neş'elendirmek hükümetin de belediyelerin de, diğer bütün millî teşekküllerin de vazifesidir". Bu vazifeleri hatırlatırken Daver'in tarihsel bilincin derinliğini iki boyutta yakalayan bir gazeteci, yazar, spor, denizcilik gibi Türkiye'de yükseltilmeye çalışılan alanlara ilgi duyan bir araştırmacı olduğunu dikkate almak gerekmektedir. (Yümlü, 2019: 249-259)

Ulusal bayramlar semboller, kutlamalar ve milli kimlikle özdeşleşen tüm düzenlemelerin imparatorluğun dağılma sürecine tanıklık eden kuşak üzerindeki etkileri bu satırlarda kolaylıkla görülmektedir. Resmî törenler ve kutlamalar belirli düzeyde anlam taşısa da halkın katılımı ve bayramları benimsemesi ve coşkuyla tarihsel bir önem kazanmaktadır. Yazar, Osmanlı siyasal düzeninin yansımalarına bakarak değil, ulusal bir bayram tasavvurunun Osmanlılıktan Türk ulusal kimliğine geçişteki dengelerine bakarak bir çağrı yapmaktadır. Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet döneminde yaşadığı ve siyasal laboratuvar niteliği taşıyan reform sürecinin dışarıda bırakıldığı çizgilerin yanı sıra Meşrutiyet'in siyasal egemenliği halkın yararına geliştirme çizgisine uygun bir vizyonu devrimlerle ilerletmeyi amaçlamıştır. Doğrudan halkın halk tarafından idaresinin siyasal rejim ilkesi olarak kurgulanışında Fransa'nın devrim mirasının yansımaları da göz ardı edilmemektedir. Bununla birlikte, Daver, bu karşılaştırmayı yaparken coğrafyanın özgünlüğünü de atlamamaktadır. Bu eleştirilerini doğrudan aynı politikaları uygulamak gerekirse de Türkiye Cumhuriyeti'nin milli bayramlar konusundaki bilinç düzeyi için açıklamıştır: "Hani resmigeçitler, hani mızıklar, hani fener alayları, hani fişekler, hani büyük meydanlarda ve umumî bahçelerde eğlenceler?" Hiç, hiçbir şey yok! Fransızların 14 Temmuz bayramını Paris'te gören bir adam, dokuz gün sonra bizim 23 Temmuz bayramını da İstanbul'da görse şaşar, kalır, bizim milli bayramdan filan pek haberimiz olmadığına yahut da uykuda olduğumuza hükmeder. Bu hal yalnız 10-23 Temmuz bayramına münhasır değildir, bütün diğer bayramlarımızda da aşağı yukarı böyledir. Bu sükûnetin sebebi de bayram yapmayı bilmeyişimizdir". 1930 yılının Temmuz ayında bakıldığında ülkede bayramları kutlama bilincinin yeteri kadar gelişmediği, hatta benimsenen ilk milli bayramın 1909'dan 1930'lara gelindiğinde sönümlenmeye başladığı belirtilmiştir. Dâver, ince bir mizah anlayışına sahip olduğunu çok çeşitli yazılarında gösteren ve ulusal kimliğin kültürel kalıplarına ilişkin yazılar kaleme alan bir gazeteci olarak milli bayramların unutulmaması için bayramların canlandırılması konusunda şu esprili öneriyi paylaşmıştır: "Ne yapmalı, bilmem ki, bayram tes'idini öğrenmek için Amerika'dan bir mütehasıs mı getirtmeli, yoksa Avrupa'ya bir tetkik heyeti mi göndermeli?" (Dâver, 1930: s. 3)

Bayramlar kesin olarak unutulmasalar da zamanın akışı karşısında etkilerini ve coşkularını kısmen yitirmeleri tahmin edilebilecek bir durumdur. Bu dönemde halkın ve toplumsal coşkunun kaynağını oluşturan gençliğin katılımının sağlanması amacıyla "deniz tenezzüpleri" düzenlenmesine devam edilmiştir. Arif Oruç öncülüğünde yayın hayatına atılan *Yarın* gazetesinde 1931 yılındaki kutlamaların ardından şu satırlar yer almıştır: "23 Temmuz bayramı şehrimizin her tarafında tes'it edilmiştir. Havanın da müsait olması kır gezmeleri tertip edenleri büsbütün neşelendirmiştir. Halk, fevç, fevç sokaklara akın etmiş ve her taraf donanmıştı. Bilhassa, birçok deniz tenezzüpleri de tertip olunmuştur... 23 Temmuz bayramı münasebetile, dün şehrimizin muhtelif yerlerinde şehir bandosu da terennümsaz olmuştur". (Yarın, 24 Temmuz 1931: 2)

Fotoğraf-6

Dâver'in 1930 yılının yaz döneminde verdiği örneğin ardından bir yıl sonra deniz tenezzühlerinde yapılan kutlamalar spor, deniz tutkusunun buluşmasına dair örnekler içermektedir. Bu açıdan keskin bir ayrışma söz konusu olmamakla birlikte, genç Cumhuriyet idaresinin yöneldiği temel politika denizcilik ve spor ekseninde ulusal etkinliklerin yaygınlaştırılması olmuştur.

Cumhuriyet gazetesinin 24 Temmuz 1932 tarihli haberinde bayramın tezahüratla geçtiği belirtilirken, Beyazıt Halk Fırkası Ocağı tarafından çocuklar için sünnet töreni düzenlendiği belirtilmektedir. Tören bağlamında sünnet gibi geleneksel bir etkinlik kültür ve milliyetçilik arasındaki bağıntıları irdelemek açısından dikkat çekmektedir. Bu örneğe referansla dikkat çeken bir olgu da hava sıcaklığıdır. Bayram coşkusunun sayfiye yerlerine kadar taşınması açısından tenezzühler gençliğin aktif biçimde katıldığı ulusal bir buluşmaya dönüşmektedir. Resmi dairelerin kapalı olduğu bu bayram kutlaması geleneği Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne hürriyet düşüncesinin geliştirilmesi amacıyla miras kalmış görünmekle birlikte, ileriye işaret eden bir siyasal otorite devriminin öncüsü olarak da yorumlanmış ve halka anlatılmaya çalışılmıştır. Bu kutlamalarda sayılan mekânlar arasında Marmara bahçesi de dikkat çekmektedir. Yine dönemin ünlü restoranlarından Baba Karpiç'in adını taşıyan Ankara'daki Karpiç Lokantası'nda verilen müsamere ya da Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti tarafından düzenlenen ve Kastamonu ve Sivas'tan gelen gençlerin katıldığı milli oyunlar etkinliklerin kapsamını yansıtan örnekler arasında sayılmıştır. (*Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1932: 2)

Bayramlar turnuvaların düzenlenebileceği, kitle katılımının sağlanabileceği etkinlikleri de kapsamaktadır. Bu etkinliklerin gelenekselleşmeden sürdürüldüğü ve belirli bir bağlam içinde benimsenmesi 1930'lu yılların başlarında dikkat çeken bir olgudur. Dönemin havasını ekonomi ve politik bağlamda değerlendirirken, tıpkı 1909'da 31 Mart Vak'ası sonrasında biçimlenen politik ortamda olduğu gibi, dışsal faktörlerin yarattığı dalgalanmalara bakarak değerlendirmek gerektiği anlaşılmaktadır. Sonraki süreçte 1929 Dünya ekonomik krizinin etkilerini dikkate alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin öz kaynaklara dayalı temel tüketim stratejisini hedefleyen sınai kalkınma vizyonunun bayramlara yönelik doğrudan bir müdahalesinin olmadığı anlaşılmaktadır. Devletçiliğin ekonomik yansımaları ilk aşamada ulusal kimlik inşasında devrimci ideallere yaslanan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bayram kutlamalarına ekonomik bir fren mekanizması biçiminde etki etmemiştir. Bununla birlikte, 1930'lu yıllar artık genç Cumhuriyet'in siyasal alandan başlayarak toplum, ekonomi, kültür, hukuk, sağlık, idare, eğitim vb. alanlarda sürdürdüğü devrim niteliği taşıması amaçlanan çağdaşlaşma hamleleriyle bağlantılı olarak Cumhuriyet Bayramı etrafında birleşmeye başladığı ve siyasal felsefenin kristalizasyonu sağlayan bir dönemi anlatmaktadır. 1925'te kabul edilen Cumhuriyet Bayramı tüm bayramları temsilen milli bayramların çatı bayramı olarak benimsenmiştir. Böylece 1930'lu yılların başlarında tenezzühlerle gündemde yer alan ve halkın belirli bir coşkuyla kutlamaya devam ettiği hürriyet düşüncesinin bayramı anlam ve önemini yitirmeden yerini "gerçek hürriyet" düşüncesini temsil eden Cumhuriyet Bayramı'na bırakmıştır. 27 Mayıs 1935'te kabul edilen 2739 sayılı kanunun ilk maddesinde "Ulusal Bayram yalnız Cumhuriyet'in ilân edildiği 29 Ekim günüdür. Türkiye'nin içinde ve dışında devlet adına yalnız o gün tören yapılır. Bayram 28 Ekim öğleden sonra başlamak üzere 29 ve 30 günleri devam eder" ibarelerine yer verilmiştir. (Mürşid Balabanlılar vd., 1998: 60)

Fotoğraf-7: 24 Temmuz 1932, Cumhuriyet, s. 2.

Bir yıl sonra kutlamalarda yine tenezzüh sırasındaki coşkulu hava dikkat çekmiştir. 1933 yılı, Cumhuriyet'in onuncu yılı olması nedeniyle ulusal bayram atmosferinin 23 Temmuz Hürriyet Bayramı'ndan 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na uzanan bir çizgide ele alınmasını gerektiren önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönüm noktasını dikkate alarak halkın hürriyet düşüncesine sahip çıkmasının izlerinin kentlerde ve Cumhuriyet'in devrimleriyle aradaki ayrımı ortadan kaldırmayı amaçladığı taşradaki yansımalarının da irdelenmesinde yarar bulunmaktadır. Hava durumunun elverişli olduğu bugünün kutlamalarında halk tenezzühten keyif almış, İzmir'de kara ve deniz nakil araçları bayraklarla donatılmıştır. Hürriyet Bayramı, 1908'deki ve 1909'daki havaya bakıldığında sıkıyönetimin ilan edildiği konjonktürle sınırlı bir bayram değildir. 1930'larda genç Cumhuriyet'in hürriyet, demokrasi ve Cumhuriyet ekseninde kurguladığı siyasal katılım, toplumsal meşruiyet, ulusal kimlik ve coşku hedefleriyle uyumluluğunu sürdürmüştür. 1933'te Galatasaraylılar Cemiyeti'nin İstanbul'da Kalamış vapuruyla düzenlediği etkinlik sadece okul çevresinde değil, vapurun uğradığı tüm iskelelerde coşku yaratmıştır. Köprü (Galata Köprüsü) başlangıç noktasını oluştururken, bu tenezzüh Kadıköy, Üsküdar, Ortaköy, Bebek ve Büyükdere'ye uğrayarak boğazdaki kısa turunu tamamlamış ve Köprü'ye dönmüştür. Akşam saatlerinde bu gezi daha kısa bir tur biçiminde tekrarlanmış ve aynı yerde tamamlanmıştır. (*Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1933: 2)

Bütün bu anlatımlar dönemin basınının taşıdığı önemi dikkate alarak belirli bir enformasyon ağı içindeki bilgilere dayanmaktadır. Öte yandan, yukarıda ilk örneklerinden birine yer verilen Abidin Dâver'in yazısında olduğu gibi, 1933'te de manzaraya bakarak siyasal sistemin geliştirilmesi hedefi üzerinden çeşitli eleştirilerin gündeme getirildiği görülmektedir. Peyami Safa'nın Cumhuriyet'te arka sayfalarda kalan eleştirisi dikkate değer tespitleri ortaya koymuştur: "Dün İstanbul Hürriyet Bayramı yaptı. Vapurlar ve tramvaylar bayraklarla donandılar; Darüşşafaklılar, Galatasaraylılar, Himayei Etfal Cemiyetleri deniz gezintisine

çıkıldılar; hükümet daireleri tatil edildi ve yakalarında rozetlerle bütün bir şehir ahalisi evlerden caddelere, sayfiyelere aktı". Ünlü romancının tespiti deniz gezintileri, kamusal sorumluluklarıyla dikkat çeken çeşitli derneklerin üstlendiği etkinliklerle sınırlı değildir. Bu konudaki eleştirileri dile getirirken basın bu kutlamalara günlük olaylar kadar yer vermediğini belirten Safa, Milliyet, Akın, Vakit gibi gazetelerde bayramla ilgili belki bir iki satıra yer verildiğini ya da herhangi bir habere yer verilmediğini belirtmiştir. Safa'nın Fransa'da *Le Matin* ya da *Le Temps* gibi gazetelere bakarak aktardığı haberde hürriyetin siyasal rejim ve toplumsal hayat açısından taşıdığı önem vurgulanmıştır: "Biz diktatörlüğe karşı ârây-ı umumiye taraftarıyız ve daima öyle kalacağız. Biz şahsi hükûmete karşı parlamenter rejim taraftarıyız ve daima öyle kalacağız. Her nevi hürriyet ve yalnız o. Çünkü biz hürriyetsiz cumhuriyet ve hürriyetsiz memleket kabul etmiyoruz". Safa, bu alıntıyla Cumhuriyet'in temellerinin –daha sonra Tarık Zafer Tunaya tarafından daha yetkin bir çerçevede sunulmuştur– hürriyet düşüncesine dayandığını hatırlatmaktadır. Basında titiz davranmadığını düşündüğü kimi yazarlardan örnekler vermiştir. "İşte hudutlarını betonarma istihkâmlarla çeviren, işte buhrana en az maruz kalan, işte en rahat ve en müreffeh, işte zengin ve dünyanın altın stokları üstüne oturmuş Fransa böyle sözlüyor". "Bugünün vak'ası ve hakikati budur. Kehaneti bırakalım, faşist rejim Balbo ile öğünebilir fakat öteki rejimlerin öğünebilecekleri binlerce kahraman daha vardır. Bu ferdi misaller hiçbir şey ifade etmez; hususile bir Türk inkılabının yıldönümünde yabancı inkılâpların propagandasını andıran bir yazının içinde, bu köksüz delil çürük diş gibi sallanıyor. İşte Hürriyet Bayramında bir kısım matbuatın manzarası! Vaktile ben "Seviye, seviye!" diye sesimi yükseltmekte haksız mı imişim?"

Safa'nın bu eleştirisi Cumhuriyet'in basın hayatı açısından sorgulanacak bir konuya da işaret etmektedir. Milli bayram tartışması dolayısıyla millilik ya da ulusal kimliğin taşıyıcılığı tartışmaya açılmaktadır. Bunu daha çok "seviye" metaforuyla ifade eden yazar, aynı zamanda Türkiye'nin siyasal rejimiyle karşılaştırırken, ülkenin Fransa ile aynı kefeye konulamayacağı sonucuna ulaşır. Safa'nın yorumlarından ulusal kimliği tanımlarken değerlendirilen ayrıntılar arasında tarihsel deneyimi biçimlendiren dil, kültür, eğitim vb. toplumsal öğelerin mantığını çözümlenmek gerektiği görüşü dikkat çekmektedir. Bu süreçte bayramın ulusal aidiyeti yansıtan bir alamet-i farika olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren etkili olan düşünsel kodlamadaki nüanslara karşılık "hâkimiyet-i milliye" yani "ulusal egemenlik" düşüncesi ön planda yer almaktadır. Bu düşüncenin yansımalarını içermesi nedeniyle bayramın sönümlememesi gerektiğine inanılmış ve kavramların doğası gereği sürdürülen dinamizme bakarak daha geniş bir tanımlama yurttaşlık bilgisinin parçası haline gelmiştir. Hürriyet Bayramı'nın Rumi ya da Miladi takvime göre 10 ya da 23 Temmuz tarihleriyle hatırlandığı kutlamaların pek çok kente yansımadaki belirsizliklere karşılık Cumhuriyet yönetiminin sahip çıktığı bayramlar arasında yer aldığı görülmektedir. *Son Saat* gazetesi bayram kutlamasını "Hürriyetin Yıldönümü" başlığıyla vermiştir. Bu kutlamalarda dikkat çeken ayrıntılardan biri Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin dağıttığı rozetlerdir. (Son Saat, 24 Temmuz 1933: 3) Rozetleri satın alarak cemiyete yardım eden yurttaşların sorumluluğu Cumhuriyet'in yetiştirdiği kuşaklara aktarılmaktadır ve 23 Temmuz Hürriyet Bayramı aynı zamanda Yetimler Günü adı altında bir anma ve bilinçlendirme gününe dönüşmektedir. (Milliyet, 24 Temmuz 1930: s. 1) Bu açıdan Hürriyet'in ilanının yıldönümü hem bir bayram anlamı taşımış hem de Himaye-i Etfâl Cemiyeti ile özdeşleşen bir "yetimler günü" anması ışığında sürdürülmüştür. Bayram son olarak 1934 yılında kutlanmış, fakat Yetimler Günü kutlaması ayrı bir kategoride değerlendirilmemiştir. Bir süredir Lozan Anma Günü etkisi altında olduğu dönemin basınında pek çok gazetede dikkat çekmiştir.² (Abidin Dâver, *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1935: s. 1, 5.)

Lozan zaferi konusunda kapsamlı değerlendirmelerin yer aldığı pek çok yazı dönem basınının yanı sıra literatürün genişlemesine katkı sağlamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş belgesi niteliğinde olan bir siyasi antlaşmanın anlam ve önemi üzerinde durulmasına devam edilmiştir. Bu antlaşma siyasal ve ekonomik bağımsızlık hedefleriyle örtüşen bir kuruluş antlaşması olmasının yanı sıra ülkenin ulusal kimliğinin de bir parçası olarak değerlendirilmiştir. 1934'te Cumhuriyet'in "Lozan Zaferi" başlıklı haberinde vurgulandığı üzere, 23 Temmuz Hürriyet Bayramı resmi dairelerin kapalı olduğu ve yurdun çeşitli yerlerinde kutlamaların sürdürüldüğü, yetim çocuklar için rozetler tevzi olunan bir bayram olarak kayda geçmiştir. "Tatilden istifade eden pek çok kimseler gezme yerlerine bilhassa plâjlara tevacüm göstermişlerdir. Birçok vapur gezintileri de yapılmıştır". (Cumhuriyet, 24 Temmuz 1934: s. 5) Bu süreçte 23 Temmuz tarihi Hürriyet ilanının yıldönümü ve bu yıldönümünde toplanan Erzurum kongre ışığında anlam kazanmaya devam etmiştir. 24 Temmuz tarihi ise uzun soluklu ve şubat ayı başlarından Nisan ayı sonlarına kadar kesintiye uğrayan Lozan Barış Konferansı'nın sonuçlandırıldığı tarihi antlaşmanın yıldönümüdür. Bu yönüyle bakıldığında ulusal bayramların kutlanmasına devam edildiğini ve bu süreçte dönüşümün de izlendiğini dikkate almak gerekmektedir. Demokrasi ve çağdaşlık hedeflerine doğru ilerlemeyi amaçlayan siyasal rejim bilincinin yükselmesi açısından Cumhuriyet Bayramı ulusal bayramlar arasında öncelikli yere sahip olmaya başladığında bu bayramın çerçevesini oluşturan bir diğer bayramın da Hürriyet Bayramı olduğu dikkat çekmeye başlamıştır. Böylece 1934 yılının temmuz ayında, bunaltıcı sıcakların ve kuraklığın hissedildiği³ ve halkın "plâjlara tevacümünün arttığı" bir dönemde "milli bayram" statüsünde kutlanmaya devam edilen 23 Temmuz Hürriyet Bayramı'nın kutlamaları belirli bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Bir günlük hatta birkaç saatlik kutlama sürecinin halk açısından anlam ve önemi Meşrutiyet yıllarını yaşayan kuşağın anılarında canlanmaktadır.

² Bu konuda dikkat çeken bir örnek, 23 Temmuz Hürriyet Bayramı'nın kaldırılması sonrasında Lozan Anma Günü'nün kutlandığı 24 Temmuz 1935'teki Cumhuriyet gazetesi haberidir. "Lozan, Türk Tarihinde Bir Devrin Başlangıcıdır!" başlığıyla verilen yazıda Lozan'ın ulaştığı yeni devlet dönüm noktasıyla Hürriyet Bayramı arasında bir bağlantı kurulmamıştır. Abidin Dâver, "Lozan, Türk Tarihinde Bir Devrin Başlangıcıdır!", *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1935:1, 5.

³ "Dün Şehrimizde Sıcaklık Derecesi 40 İdi", *Türksözü*, 24 Temmuz 1934: 1. "Trabzon'da Sıcaklar: Kuraklık Dolayısıyla Mahsul Çok Zarara Uğradı", *Türksözü*, 24 Temmuz 1934: 1. "İhtiyar Dünya Bunadı mı? Her Taraftaki Seller, Zelzeleler, Sıcaklar İnsanlara Puslayı Şaşırttı", *Türksözü*, 24 Temmuz 1934: 1.

Fotoğraf-8: *Milliyet*, 24 Temmuz 1930, s. 1.

Cumhuriyet rejiminin kurumsal ağını oluşturan Halk Evleri'nin yaygınlaştığı bir süreçte müsamere kollarının sergilediği piyesler ya da Hürriyet fikrini Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Şinasi ve Mithat Paşa gibi genç Osmanlı aydınlarının düşünce hayatına ve edebiyata kazandırdığı eserlere referansla düzenlenen etkinlikler ilgi uyandırmaya devam etmiştir. Bu etkinliklerin kitleselleşmesi açısından Hürriyet Bayramı'nın, bayramlar hiyerarşisinde zımnî olarak merkezde yer alan Cumhuriyet Bayramı'nın ulusal bayram olarak belirlendiği yasal çerçeve içinde yer alması gerektiği düşünülmüş ve 1935 yılından itibaren bu bayramın kutlanmasına son verilmiştir. Halkevlerinin varlığını sürdürdüğü 1930'lu yılların politik atmosferine dikkatle bakıldığında milli bayramların Avrupa'da farklı versiyonlar ile takip edildiği ve bu kutlamaların "ulusal kültür bagajı" içinde değerlendirildiği dikkat çekmektedir. CHF'nin 1932'de yayımlanan Halkevleri Talimatnamesinde Macaristan, İtalya, Almanya, İngiltere gibi ülke örneklerinden hareket ederek "Halk Kültür Teşkilatı"nın etkinliklerine değinilmekte ve bayramlar ve kütüphanelerde düzenlenen etkinlikler de bu kategoride irdelenmektedir. Talimatnamede belirtilen jimnastik bayramları Halk Evleri teşkilatının etkin fonksiyonunu anlamak açısından önem taşımakta ve gençlik ruhunun bayramlarla yükseltilmesinin ulusal kültür açısından taşıdığı önemi yansıtmaktadır. Aynı zamanda berraklaşan Atatürk ilkelerinin sıralandığı 1932 talimatnamesinde halk terbiyesinin cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerinin bir araya geldiği yeni bir program ışığında geliştirilmesi hedefi ortaya konulmuştur. (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1932: 4-5, 11) Bu yönüyle İyd-ı Millî ya da Meşrutiyet/Hürriyet Bayramı, Türkiye'de anayasa, parlamento ve demokratikleşme tarihi içinde biçimlenen ve milliyetçilik düşüncesinin siyasal düşünce tarihindeki izdüşümlerinden etkilenen ilk (ulusal) bayram olma özelliğini taşımıştır. Daha sonraki yıllarda Demokrat Parti'nin muhalefet sıralarında yer aldığı çok partili hayata geçiş sürecinde milli bayram konusunun yeniden ele alınmaya başlamasıyla "hürriyet ve anayasa" fikrinin merkezinde yer aldığı ulusal kutlamalar gündemde yer almıştır.

Fotoğraf-9: 24 Temmuz 1933, Cumhuriyet: 2.

Fotoğraf-10: 24 Temmuz 1934, Türksözü: 2.

Sonuç

23 Temmuz Hürriyet Bayramı, siyasal rejimin dönüşüm parametrelerine göre büyük çaplı reformların hayata geçirildiği bir anayasa hareketinin kutlanması amacıyla 1909'da kabul edilen kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu bayram 27 Mayıs 1935'te yapılan inkılap düzenlemesiyle kaldırılmıştır.

Bu tarihten itibaren özellikle “ulusal egemenlik” bayramının ön planda yer aldığı “hâkimiyet-i milliye” ilkesinden cumhuriyet siyasal dizgesine kadar uzanan bir bayram anlayışı yükselmeye başlamıştır. Bu yükselişte temel referans Cumhuriyet'in ilke ve devrimleridir. Türkiye Cumhuriyeti devleti bu temel ilkeler üzerine inşa edilmeye devam etmiştir. Devlet, bir soyutlama aracı olarak değerlendirildiğinde, siyasal, toplumsal, ekonomik ve hukuki alanlara işaret eden ilkelerin güncelleştirilmeye çalışıldığı bir felsefeye yaslanmaktadır. Bununla birlikte bu ideal tanımlama ya da betimlemenin sınırlarının abartılmaması gerektiği ulusal bayramlardaki dönüşüm parametrelerinden yansımaktadır. Hürriyet Bayramı, özünde yer alan siyasal düşüncenin izleri herhangi biçimde kaybolmadan, parlamento üstünlüğüne dayanan kuvvetler ayrılığı ilkesinin anayasayla çerçevelenen monarşi sisteminde anlam kazanmaya başlamış; daha sonraki süreçte bu aşamanın ötesinde halkın, halk tarafından yönetimini demokrasiye dönüştürmeyi amaçlayan cumhuriyet idaresi altında gelişmesi hedeflenmiştir.

Bu bayramın gençliğin, yetim çocukların bayramı olarak kutlanmasından izlenebildiği üzere demokrasi 1920'li ve 1930'lu yıllarda temel referans haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda “İyd-i Milli” adlandırması yanı sıra gayri müslimleri herhangi bir ayrımcılığın dışında tutmaya çalışan anayasal yurttaşlık ölçülerinin hayata geçirilmesi de önem taşımıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazanan “demokrasi ve hürriyet” düşüncesi, Genç Osmanlılardan başlayarak Jön Türklere kadar gelişme gösteren bir düşünceyi temsil etmiştir. II. Meşrutiyet hayatındaki “demokrasi” düşüncesi siyasi fırkalara da yansımıştır. Bu kategorinin siyasi fırkalar ve cemiyetlerin kurulmasıyla kitleselleşme hedefine uygun biçimde değerlendirilmesi mümkündür. Doğan Çetinkaya'nın Gramschi'den referansla irdelediği “orta katman aydınların Türk milliyetçiliği hareketini kitleselleştirme arayışları” bu döneme denk gelmektedir. Çetinkaya'nın, Gramschi'den “Aydınların Nitel Hiyerarşisi”ne referans vererek vurguladığı orta katman aydın mobilizasyonu Türk milliyetçiliği açısından yeni bir hareketliliği ortaya çıkarmış ve geniş kitlelerin bu ideolojiyle ve toplumsal, ekonomik hayata yansımalarıyla tanışmalarına katkı sağlamıştır (Çetinkaya, 2008: 91-92). Bu bağlam tarihsel blok adını taşıyan aydınlar bloğunun üstlendiği hegemonya katmanlarının sorumluluğunda sürdürülen politikalarla ilerlemektedir. Böylece ulusal bayramlar da ulusal kimliğin bir parçası olarak kaleme alınan güfteler, şairler de kitleselleşme hedefiyle bütünleşmektedir.

Edebi kanonda Tevfik Fikret'in *Millet Şarkısı*'nın özel bir örnek oluşturduğu dikkat çekmiştir. Bu açıdan basının tarihsel rolünü yadsımamak gerekir. Çünkü basın tarihsel hegemonya stratejilerinin billurlaşmasında etkili bir fonksiyona sahip olan orta katman aydınların laboratuvarı niteliğindedir. Bu laboratuvarda ortaya çıkan siyasal düşüncelerin uzun soluklu olarak tartışılması ve incelenmesi II. Meşrutiyet dönemi açısından bir zorunluluktur. Orta katman aydınların etkileri basın hayatında öne çıkan tartışmalarla başlamakta ve Osmanlılık fikri etrafında gerçekleştirilmesi hedeflenen, milli kültürden besleneceği düşünülen bayramlara kadar uzanmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminin ulusal bayram çerçevesi dışında temel yönelimlerinden biri siyasi fırkaların kurulmasıdır. Siyasi fırkalar geniş anlamda toplumsal bütünleşme arayışlarının yakalanabileceği ortak paydalardan bağımsız sayılmamaktadır. Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad) bu dönemde kurulan siyasi partilerden yalnızca biridir. Bu partinin programında “Meşrutiyet'in korunması ve vatanın yücelmesi için hâkimiyet-i âmmeye (toplum/kamu egemenliğine) önem verileceğini” (Turan, 2002: 74) ifade eden bir madde konulması dikkate değer örnekler arasındadır. Dönemin ortak paydası ulusal bayram olarak kabul edilen 23 Temmuz Hürriyet Bayramı gibi Osmanlı Devleti'nin tarihsel referanslarından seçilmiştir. Bu bakımdan siyasal düşüncenin evriminin çizdiği damarı takip ederek geniş bir bantta ilerleyen siyasal imgelem Cumhuriyet ve hedeflediği demokrasiyi daha geniş ölçülere taşıyan bir bayrama ulaştırmıştır. Böylelikle hürriyet idealinin sınırlarını genişlettiği siyasal katılım, parlamentonun üstünlüğü, ulusal egemenlik (hâkimiyet-i milliye), ulusal amaç (gaye-i milliye), Ziya Gökalp'in “hars”

kavramından esinlenerek gelişen kültürün ulusal ölçülerdeki tanımları genç Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm yurttaşlarına seslenen bir bayram çatısı altında toplanmıştır.

Bu aşamada İyd-ı Milli muhayyel ve sınırlarını tayin etmekte güçlüklerle karşılaşıl原因 ulusal kimliğe referansla kurgulanan bir bayram ve anma günü yelpazesi içinde merkezde yer almaya devam etmiştir. II. Meşrutiyet dönemi siyasal ve ekonomik mücadelelerin de dikkat çektiği, kısa barış dönemlerine karşılık aralıksız savaşların etkileriyle toprak kayıplarının devam ettiği, emperyalizm ve milliyetçiliğin çekişmelerinin hissedildiği çalkantılı bir dönemdir. Bu dönemin ana akım etkilerine bakıldığında dikkat çeken ayrıntılardan biri Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarının devam etmesi karşısında İttihat ve Terakki'nin etkili olduğu popüler bir boykotajın başlatılmasıdır. Böylece 1908 Ekim'inde başlayan boykotaj Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Almanya mallarına yönelen bir tepkisel harekete dönüşmüştür (Sir Edward S. Creasy, 1910: 510a) Bu tepkiselliğin yabancı düşmanlığı duygu ve düşüncesinden beslenmek yerine, Osmanlı yurtseverliği düşüncesinden ayrılarak bir kimlik arayışına karşılık gelen Türk milliyetçiliğine dönüşme süreci yine İyd-ı Milli'nin izdüşümlerine bakarak irdelenebilmektedir. Meşrutiyet ilan edildiğinde vurgulanan “barış, kardeşlik ve esenlik” yüz yılı aşan bir süredir tedavülde bulunan sloganların sentezlemesinden yansıyan örnekler içermektedir. Bu coşkunun kaybedilmemesi açısından “özgürlük simgeleri ve bayraklara bürünmüş subaylar, kalabalık arasına karışarak sokak sokak tüm kentlerin dolaşılması” ya da “Serez valisinin karısının da bulunduğu, yüzleri peçe ya da çarşafı örtülü olmayan Türk kadınlarının özgürlük sloganları atmaları” (Petrosyan, 1974: 320) örneğinde olduğu gibi geniş çaplı bir kitlesel coşkunun sürdürülmesi amaçlanmıştır (Lucy M. Garnett, 1911: 261).

Bu dönemde 1910 yılında İstanbul'un Fethi kutlamalarının başlatılmasına yönelik girişim ya da Balkan Savaşlarının ardından Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi sayılarak 30 Aralık tarihinde kutlamalar düzenlenmesi de milliyetçilik düşüncesinden kaynaklanan yeni bir kimlik evreninin sınırlarının çizilmeye çalışıldığını göstermektedir (Çapa, 1999: 562). Bu açıdan milliyetçilik kuramları çerçevesinde sınır olgusunun hem fiziki düzeyde hem de kurgusal düzeyde etkilerinin değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Tarihsel meşrutiyet arayışında İttihat ve Terakki'nin İslam dini ve tarihsel birikim üzerinden verdiği referanslar milliyetçilik üzerindeki dönüştürücü etkisiyle dikkat çekmiştir. Bu sırada milliyetçiliğin yeni bir kimlik kurgusuna yöneldiği de görülmektedir. Bu kurgunun Cumhuriyet'in ilanı sonrasında laiklik ilkesinin anayasal çerçevede yer alması ve uygulamadaki arayışlarla bağlantısının da göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş sürecinde çok uluslu bir imparatorluk mirası ışığında farklı etno-dinsel kimlik örüntülerine dayanan anlayıştaki kırılmalar karşısında, laiklik ilkesine bağlanan modern toplum anlayışının çerçevesini belirlemek üzere milliyetçilik ve cumhuriyetçilik ilkelerinden yararlanmışır. Kültürel yönüyle milliyetçiliğin temellerini de Cumhuriyet'in siyasal felsefesi belirlemeye başlamıştır.

Sonuçta, Cumhuriyet Bayramı tüm bayramları kapsayan ulusal bayram olarak kabul edildiğinde, dış ve iç politik ortamın dönemsel etkilerine göre yeni bayramların kabul edilmesi sürecindeki değerlendirmeler ve Lozan Anma Günü kapsamındaki etkinlikler basında yer almaya devam etmiştir (Abidin Dâver, 24 Temmuz 1939: 1, 7). Bu sürecin siyasal düşünce tarihi açısından analitik bir çerçeveyi belirleyen yansımalarının irdelenmesi amacıyla 1930'ların ikinci yarısından itibaren sürdürülen tartışmalara bakılmasında yarar bulunmaktadır. Böylece Türk milliyetçiliğinin kimlik arayışını belirleyen etkiler ışığında ilk formüllerinden birinin izdüşümleri Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet'in devrimlerine yansıyacak biçimde etkilerini sürdürmüştür. Türk milliyetçiliğinin kuruluş evresi olarak kabul edilen 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki gelişmelere etkisiyle İyd-ı Milli ya da 23 Temmuz Hürriyet Bayramı, anayasa ve hürriyet ideallerinin Cumhuriyet'e bıraktığı noktalarla dikkat çekmiştir. Böylece 1946'dan itibaren çok partili hayata geçiş sürecinde yeniden gündeme gelen bu bayram Cumhuriyet ve basın hayatında hürriyet arayışlarının bir dönüm noktası olarak kabul edilir.

Hürriyet fikrinin çerçevesinin basın hürriyeti üzerinden değerlendirilmesi açısından 23 Temmuz, ulusal bayramların ve simgelerin oluşturduğu geniş ölçekli katılım arayışlarının desteklediği özel bir örneği oluşturmuştur. İyd-ı Milli, Osmanlı siyasal rejiminin dönüşümüne uygun bir gelenek tasarımı olarak kutlanmaktayken, Cumhuriyet'in hayata geçirdiği ve çağdaş uygarlık (muasır medeniyet) ülküsüne yönelen devrimleriyle özel bir anlam kazanmıştır. Cumhuriyet'in düşünsel mirasının paydalarından biri olarak kabul edilen “hürriyet” düşüncesi bir yönetim sistemi, siyasal rejim olarak Cumhuriyet'in temel bileşeni sayılmışır. Milli bayramlar açısından Cumhuriyet düşüncesiyle kapsamlı hürriyet düşüncesi arasında yer alan ve ilk örneği oluşturan bayram gençliğin heyecanı ve ulusal kimlik ülküsüyle eklemlenerek 1935 yılına kadar kutlanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BCA, “Temmuz'un 23'ü Milli Bayram Olduğundan Tebrik ve Dua Merasiminde Hazır Bulunulması”, 51-0-0-0, 13-113-44, 18.07.1922.

Telif Eserler

Akbayrak, Hasan. (Temmuz, 1987), “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Milli Bayramlar”, *Tarih ve Toplum*, s. 31-38.

Anderson, Benedict. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, London: Verso.

“Ankarada (23) Temmuz”, Milliyet. (1929 24 Temmuz).

Ateş, Toktamış. (2004). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi. (1932). Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası.
- Creasy, Sir Edward S. (1910). *The History of Nations: Turkey*. Chicago: H.W. Snow and Son Company.
- Çavdar, Tefik. (1970). *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*, İstanbul: Ant Yayınları.
- Çapa, Mesut. (1999). “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Yıldönümü Kutlamaları (1913-1922)”, *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri*.
- Çetinkaya, Y. Doğan. (2008). “Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleleşmesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, c. IV*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 91-102.
- Çolak, Filiz. “Osmanlı Devleti’nde 10 Temmuz İyd-ı Milli’si Üzerine”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.6, Yaz, 2008, s.197-213.
- Çoruk. Ali Şükrü. (2016). “Bir Gelenek Olarak II. Meşrutiyet Döneminde Gerçekleştirilen İstanbul’un Fethi Törenleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 7, (Bahar, 2016), s. 79-98.
- Deringil, Selim. (2002). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Doğan Kitap.
- Deringil, Selim. (2007). *Simgeden Millete: II. Abdülhamid’den Mustafa Kemal’e Devlet ve Millet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdinç, Cengiz ve Balıkcıoğlu, Tuğba. (Hz.) (1998). *Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılı: 1923-1998*. İstanbul: Hürgüç Gazetecilik.
- Erdoğan, Tamer. Ed. (2008). *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı: 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Garnett, Lucy M. (1911). *Turkey of the Ottomans*. New York: Charles Scribner’s Son.
- Greenfeld, Liah. (2021). *Milliyetçilik: Bir Kısa Tarih*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Her Sene On Temmuz Tarihinin İyad-ı Resmiye-i Osmaniye’den Addine Dair Kanun*. 10 Haziran 1325 (1910).
- İnönü, İsmet. (2008). *Defterler: 1919-1973*. hz. Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Jaeschke, Gotthard. (1939). *Türk İnkılabı Tarihi Kronolojisi: 1918-1923 c. 1*. Niyazi Recep Aksu (Çev.). İstanbul: Milli Mecmua Basımevi.
- Hobsbawm, Eric J. E. (2006). “Seri Üretim Gelenekler, Avrupa: 1870-1914”, *Geleneğin İcadı*, trc. Mehmet Murat Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Karabekir, Kazım. (2009). *Günlükler (1906-1948), c. 1-2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kocabaşoğlu, Uygur. (1997). *İki Arada Bir Derede: İmlaya Gelmez Tarih Yazıları*, Ankara: İmge Yayınları.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, (4 Kânunuevvel 1324-9 Şubat 1324)*, (1982), Devre I, İçtima I, C. I, TBMM Basımevi: Ankara.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, (16 Mayıs 1325-11 Haziran 1325)*, (1982), Devre I, İçtima I, C. IV, TBMM Basımevi: Ankara.
- “On Dokuz Sene Evvel İnkılap Sahasında”, *Son Saat*, (1927 24 Temmuz).
- On Temmuz 329*. (1329/1913)
- Petrosyan, Yuriy Aşatoviç. (1974). *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu (Çev.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Salman Bolat, Bengül. *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2007.
- Süloş, Melis. (Temmuz, 2006), “Cumhuriyet Döneminde 1908 Hürriyet Bayramı Kutlamaları”, *Toplumsal Tarih*, s. 72-75.
- Şahingöz, Mehmet. “Osmanlı’dan Milli Mücadele’ye İstiklal-i Osmani Günü Kutlamaları”, *Yeni Türkiye Dergisi (Osmanlı Özel Sayısı)*, c. 1, 1999, s. 194-195.
- Şeyhülislam Cemâleddin Efendi. (2021). *Siyasi Hatıralarım: 1908-1913 Meşrutiyet Yılları*, yy. hz. Recep Yılmaz, İstanbul, Kapı Yayınları.
- Tanör, Bülent. (2010). *Anayasal Gelişme Tezleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tevfik, Abdi. (1910). “10 Temmuz”, *Musavver Muhit*, 10 Temmuz 1325, S. 26-14.
- Topuz, Hıfzı. (2012). *Elbet Sabah Olacaktır*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turan, Şerafettin. (1992). *Türk Devrim Tarihi-II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Turan, Şerafettin. (2002). “Türkiye’de Cumhuriyet ve Demokrasi Kültürü”, yy hz. Özer Ozankaya. *Cumhuriyet ya da Demokrasi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

- Yalçın, Hüseyin Cahit. (2002). *Tanıdıklarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yamak, Sanem. (2008). “Meşrutiyet’in Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, n. 38, Mart, s. 323-342.
- Yılmaz, Mehmet Serhat. “Kastamonu’da 10 Temmuz Milli Bayram Kutlamaları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, y.4, S. 8, (Güz 2008), s. 79-104.
- Yümlü, Murat. (2019). “Yarım Asra Ulaşan Basın Emeği Işığında Gazeteci Abidin Dâver”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*. 29 (1), İstanbul 2019. 249-299.
- “Yirmi Üç Temmuz Münasebetiyle”, *Milliyet*. (1928, 24 Temmuz).
- “Yirmi Üç Temmuz Hürriyet Bayramı”, *Zonguldak Gazetesi*. (1929, 30 Temmuz).
- Dâver, Abidin. “Bu, Nasıl Bayram?”, *Cumhuriyet*. S. 2231, (1930, 24 Temmuz).
- “Yirmi Üç Temmuz Hürriyet Bayramı Dün Tesit Edildi”, *Milliyet*. (1930, 24 Temmuz).
- “Deniz Tenezzüpleri”, *Yarın*. (1931, 24 Temmuz).
- “Yirmi Üç Temmuz Bayramı Tezahüratla Geçti”, *Cumhuriyet*. (1932, 24 Temmuz).
- “On-Yirmi Üç Temmuz Bayramı Neşeli Geçti”, *Cumhuriyet*. (1933, 24 Temmuz).
- “Hürriyetin Yıldönümü”, *Son Saat*. (1933, 24 Temmuz).
- “Yirmi Üç Temmuz Hürriyet Bayramı”, *Cumhuriyet*. (1934, 24 Temmuz).
- “Dün Şehrimizde Sıcaklık Derecesi 40 İdi”, *Türksözü* (1934, 24 Temmuz).
- “Trabzon’da Sıcaklar: Kuraklık Dolayısıyla Mahsul Çok Zarara Uğradı”, *Türksözü*. (1934, 24 Temmuz).
- “İhtiyar Dünya Bunadı mı?: Her Taraftaki Seller, Zelzeleler, Sıcaklar İnsanlara Pusulayı Şaşırttı”, *Türksözü*. (1934, 24 Temmuz).
- Dâver, Abidin. “Lozan, Türk Tarihinde Bir Devrin Başlangıcıdır!”, *Cumhuriyet*. (1935, 24 Temmuz).
- Dâver, Abidin. “Lozan 20. Asrın En Sağlam Sulhüdür”, *Cumhuriyet*. (1939, 24 Temmuz).
- “İstanbulda İlk Matbuat Cemiyeti”, *Vatan*. (1954, 25 Haziran).
- “Hürriyeti Ebediye Tepesi”, *Hürriyet*. (1954, 22 Ekim).
- “Abide-i Hürriyet”, *Skylife*. (Temmuz, 1996).